

KÖZLEMÉNYEK

BAGI ZOLTÁN PÉTER

A CSÁSZÁRI HADSEREGBEN SZOLGÁLÓ NYUGATI ZSOLDOS LOVASSÁG SZERVEZETE ÉS VÁLTOZÁSAI A TIZENÖT ÉVES HÁBORÚ IDŐSZAKÁBAN¹

Bevezetés

A Hadtörténelmi Közleményekben 2001-ben jelent meg az a cikkem, amelyben a császári haderő szervezetét vettem górcső alá. Akkor leginkább a gyalogos ezredek felállításával kapcsolatos iratokat vizsgáltam, s a lovassággal csak röviden és igen általánosan foglalkoztam. Az elmúlt években azonban szisztematikusan gyűjtöttem mindazokat az iratokat, amelyek segítségével ezen fegyvernem szervezetét, felállítását rekonstruálni lehet a tizenöt éves háború időszakában. Egy újabb, e témában készítendő tanulmány elkészítésének szükségességét tovább erősítette bennem az, hogy mind a németnyelvű hadtörténelmi szakirodalomban, mind pedig a saját korábbi munkáimban olyan terminológia tévedések találhatók, amelyek kiküszöbölését elengedhetetlennek tartom. A következőkben tehát azt vizsgálom, hogy a császári haderőben a tizenöt éves háború időszakában milyen feltételekkel fogadták szolgálatba a lovasokat; hogyan folyt le a toborzásuk, mustrájuk, leszerelésük vagy továbbbszolgálásuk.

Mielőtt azonban hozzálátnék a tizenöt éves háború időszakában kiadott *Bestallungok* elemzéséhez, szeretném felhívni a figyelmet néhány fogalom használatának problémájára. Az alábbiakban nem véletlenül használom az egység elnevezést, s tudatosan kerülöm az ezred, mint nagyobb katonai egység fogalmát. Korábbi munkáimban a terminust többször és helytelenül használtam a lovasság esetében. A XVI. és XVII. század fordulójáról fellelhető felfogadási iratokból azonban világosan kitűnik, hogy ezen fegyvernem esetében az ezred (*Regiment*) elnevezést még nem használta az Udvari Haditanács, csak a megbízott hadivállalkozó nevét, a felfogadandó egység létszámát és csapatnemét tüntették fel.²

Nagy problémát jelent a különböző tisztségek németről magyarra fordítása, illetve olyan kifejezéseket alkalmazása, amelyek kifejezik ugyan a német szó eredeti tartalmát, de nem idegenek a magyar közbeszédétől. Mindenképpen ki kell hangsúlyoznom, hogy e korszakban a katonáskodók közti különbségtétel még nem a rangok szerinti elkülönülést jelentette, hanem egyértelműen csak a viselt hadifunkcióra utal. Ennek értelmében az *Obrist* ezredesre fordítása – bár én magam is többször megtettem – félreérthető és egy későbbi időszak jelentéstartalmának visszavetítése volna. Az *Obrist* és *Hauptmann* sza-

---

¹ Tanulmányomat az Osztrák–Magyar Akció Alapítvány (2005. október–december) és a Habsburg-kori Kutatások Közalapítvány (2006. szeptember – 2007. május) ösztöndíjainak segítségével készítettem el.

² Vö. még *Wrede* 1898. 7. o.

vak igen átfogó a jelentéstartalommal bírtak a korszakban. Az *Obrist* az egység tulajdonosát, felfogadóját, ugyanakkor parancsnokát is jelenti egyszerre. A *Hauptmann*t pedig kapitány, főember, vezető, parancsnok értelemben egyaránt használták. Nem ajánlatos tehát leszűkíteni a magyar jelentéstartalmat, mert ez további félreértésekhez vezethet.

Hasonló módon a korban használt német szó megtartását tartom célszerűnek két másik lovassági tisztség, a német lovas zászlók élén állt *Rittmeister*, illetve az ugyanezen csapatnemnél szolgált *Rottmeister* esetében is. Mivel ezek a szavak történetileg a magyar nyelvben ki nem alakult, nem létező fogalmakat jelölnek, így lefordításuk lehetetlen.

Az *Obristleutnant* és *Leutnant* tisztségeket szintén nem lehet a mai alezredes és hadnagy szavakkal fordítani. Véleményem szerint célszerűbb volna esetükben az *Obrist* helyetteseként, illetve helyettesként használni.

1. A császári szolgálatba fogadott lovas csapatnemek kialakulása és harcmódja

A német hadtörténeti szakirodalomban a *német* vagy „fekete” lovasok eredetének és jellemzőinek meghatározására eltérő magyarázatokat találhatunk. Alphons von Wrede – a XIX. század egyik legjelentősebb hadtörténésze – szerint a koraújkorai császári lovasságot 1498. május 28-i pátensével I. Miksa császár teremtette meg, amikor a fegyveres szolgálattól idegenkedő nemességétől függetlenül magát, 100 teljes vértetembe öltözött kúrosszír (*Kyrissern*) felállítására adott utasítást. Ez az elnevezés azonban már a XVI. század elején eltűnt, s felváltotta a német lovasok (*deutsche gerüstete Reiter*) meghatározás. Végül 1596-ban a birodalomból a magyar hadszíntérre Adolf von Schwarzenberg³ vezette és németalföldi és francia minta alapján felszerelt német lovasokat újra kúrosszírroknak neveztek. Wrede szerint a tizenöt éves háború időszakában a kúrosszírokat és a német lovasokat csak az elnevezésük különböztette meg egymástól.⁴ A XIX. századi szerző állításait a későbbiekben – kritika nélkül – átvette Walter Hummelberger és Thomas Barker is.⁵ Wrede a német és a fekete lovasokat azonban elválasztotta egymástól: I. Miksa intézkedése hívta életre ezt a – kúrosszírok mellé beosztott – könnyebb fegyverzetű lovasságot. Jelentőségük – a könnyűlovasok szerepének felértékelődésével, a XVI. század közepén – megnövekedett. Wrede szerint a császári hadseregben 1571-ben jelentek meg, s 1596-ban eltűntek.⁶

---

³ Adolf von Schwarzenberg (1547–1600. július 26.) 1595-ben vonult Magyarországra az általa toborzott vallon lovassággal. 1596-ban főtábornagyság, II. Rudolf tanácsosa 1596-tól, majd a következő évtől haditanácsos haláláig. 1597. április 2-től 1599 júliusáig bécsi helyőrségparancsnok. Győr sikeres visszavétele idején (1598. március 27.) a császári csapatok parancsnoka. 1598 és 1600 között győri végvidéki főkapitány. 1599-ben ismét főtábornagyság és ideiglenesen megbízott főhadparancsnok-helyettes. 1600-ban a pápai vár vallon zsoldosainak lázadása idején kapott halálos fejlövést. L. ADB 33. Bd. 261–262. o., *Pálffy* 1998. 245–246. o.; *Pálffy* 1997a. 277. o. Adolf von Schwarzenberg 1598. és 1599. évi főtábornagysági kinevezéséről: Adolf von Schwarzenberg főtábornagysági kinevezése, 1598. július 15. Österreichischer Staatsarchiv (ÖStA) Kriegsarchiv (KA) Bestellungen (Best.) 597/1598., illetve ÖStA KA Alte Feldakten (AFA) 1598/7/4.; Adolf von Schwarzenberg főtábornagysági kinevezése, 1599. június 24. ÖStA KA Best. 636/1599. Vö. *Pálffy* 1999. 258–260. o.

⁴ *Wrede* 1898. 1–5. o.

⁵ *Hummelberger* 1963. 25–26. o.; *Barker* 1982. 173. o.

⁶ *Wrede* 1898. 6. o.

Hans Jähns 1880-ban kiadott kézikönyvében úgy foglalt állást, hogy az V. Károly időszakának kevert lovaszászlójából (*Reiterstandard*), amely 60 lándzsás nehézlovasból (*schwere Lanzen*), 120 kürasszírból és 60 archibusierből állt, formálódott ki a schmalkaldeni háború idején az új csapatnem, a német lovasság. Ezek a könnyebb fegyverzetű lovasok (*geringere* vagy *leichtere Pferde*) átmenetet képeztek a nehézlovasság és a lovas lövészek között.⁷

Jähns állásfoglalását fogadta el Hans Delbrück is. Kifejtette, hogy a már a schmalkaldeni háborúban feltűnt „fekete lovasok” (akik elnevezésüket pánccelzatuk színéről kapták, hiszen az előállítási költségek csökkentése végett a vértjüket vastag, fekete mázzal vonták be) utódainak tekinthetők a francia vallásháborúk hadszínterein feltűnt német lovasok, amelyek azonban – Wrede állításával szemben – nem azonosak a magyar hadszíntéren a tizenöt éves háború időszakában megjelent kürasszírokkal.⁸ Ez utóbbi állítást támasztják alá a lovasoknak kiállított fennmaradt *Bestallungok* is. Ezek segítségével egyértelműen megállapítható, hogy a XVI. és XVII. század fordulóján a német lovasokat az Udvari Haditanács által kiadott iratokban egyértelműen elkülönítették, és megkülönböztették a kürasszíroktól. A levéltári források alapján Delbrück állítását fogadta el Fritz Redlich, Theodor Fuchs, Kelenik József, a Funcken házaspár és jómagam is.⁹

Harcmodjuk, az úgynevezett caracol a keréklakatos pisztoly tűzerejének kihasználására épült: a katonák soronként előrelovagoltak, pisztolyaikból sortüzet adtak le, majd felzárkóztak az egység utolsó sora mögé. Fő fegyverük kard, valamint 2–3 vagy esetenként 5–6 pisztoly volt. Védőfegyverzetük sisakból, váll-, nyak-, hát-, mellvértből és vaskesztyűből állt. A nemesi alapokon szerveződő lovasság jelentős tűzerejének köszönhető, hogy a francia vallásháború hadszínterein a pikás gyalogsággal, valamint a tüzérverek alkalmazásától idegenkedő francia lovassággal szemben jelentős sikereket ért el. A tüzerő kihasználásáért cserében azonban lemondtak a gyors és lendületes rohamról is.¹⁰

A lovas lövészek vagy archibusierok a XVI. század első harmadában tűntek fel a harctereken,¹¹ s az 1560-as években már bizonyítottan részt vettek a magyarországi hadszíntér oszmánellenes küzdelmeiben is. Elnevezésüket fő fegyverükről, a keréklakatos könnyű puskáról, azaz arquebusról kapták. Tűzerejük fokozására több, nyeregkápára felszerelt pisztollyal is felfegyverezték őket, míg testük védelmére nyitott sisakot, mell-, nyak-, váll- és hátvértet, valamint vaskesztyűt viseltek. A XVI. század végi gyors ütemű elterjedésük tűzerejükkel és sokoldalú felhasználhatóságukkal magyarázható, hiszen elő- és utóvédharcban, felderítő és őrszolgálatban, valamint portyázásban és a nagy ütközetekben egyaránt megállták a helyüket. Harcmódorukból adódóan a lassan mozgó vagy hadrendbe fejlődött gyalogsággal szembeni alkalmazásuk tűnt a legcélszerűbbnek.¹² Az

---

⁷ Jähns 1880. 1216–1217. o.

⁸ Delbrück 1920. 144–145. o.

⁹ Redlich 1964. 43.; Fuchs 1972. 222–223. o.; Kelenik 1991. 107. o.; Funcken 2001. 196. o.; Bagi 2005. 47. o.

¹⁰ Kelenik 1991. 107–109. o.

¹¹ Fuchs szerint a schmalkaldeni háború időszakából beszélhetünk első megjelenésükről. Ezzel szemben a Funcken házaspár könyvében az szerepel, hogy már 1534-ben I. Ferenc francia király rendelkezett fegyverzetükről. Eszerint egy 2,5-3 láb hosszú archebussal, egy buzogánnyal és egy karddal kellett hadba vonulniuk. Fuchs 1972. 221–222. o.; Funcken 2001. 194. o.

¹² Wrede 1898. 5–6. o.; Kelenik 1991.

oszmán csapatokkal vívott harcban való szükségességüket mi sem bizonyítja jobban, minthogy Schwendi 1576-ban készült emlékiratában nagyobb szerepvállalásukat sürgette,¹³ 1595 januárjában pedig a Bécsben hátrahagyott Udvari Kamara tanácsosai szakvéleményükben a német lovasokhoz hasonló nagyságú zsoldot kértek számukra.¹⁴

A *kürasszírokat* vagy *vérteslovasokat*, a XVI. század végi hadseregek legnehezebb fegyverzetű katonáit valószínűleg a lándzsával harcoló lovagi nehézlovasság utódjainak tekinthetjük. A kürasszírok az 1590-es évekre addigi főfegyverüket, a lándzsát teljesen elhagyták. A XVI. század végén fegyverzetük két pisztolyból, nehéz kardból, valamint nehéz páncélzatukból, a kürasszból állt. Azt, hogy a lándzsával együtt ez a lovas csapatnem nem tűnt el a hadszínterekről, annak köszönhetette, hogy a XVI. század közepén fokozottan jelentkezett az igény mind a nyugati hadszíntereken, mind pedig az oszmán haderővel vívott harcokban egy nagy lököerőt képviselő, ám a német lovasokhoz vagy lovas lövészekhez képest közelharcban nagyobb védelemet élvező lovasságra.¹⁵ Példaként említhető erre a mezőkeresztesi ütközet, amikor a keresztény hadvezetés az október 26-i összecsapás alkalmával a csatarend első vonalának közepén egy nagy erejű lovas támadókat hozott létre, amelybe 500 vesztfáliai kürasszírt is beosztottak.¹⁶ A magyar hadszíntéren való megjelenésükkel kapcsolatban mind a német, mind pedig a magyar szakirodalomban – helytelenül – az 1596. év szerepel.¹⁷ Valójában azonban már egy évvel korábban, Esztergom 1595. évi ostromában részt vett 1000 vallon kürasszír Adolf von Schwarzenberg vezetésével.¹⁸ Ekkor egyébként, mint ahogyan már fent említettem, egy hasonló létszámú vallon lovas lövész egység is érkezett a magyar hadszíntérre. A két csapatnem egy *Obrist* alá rendelése nem volt példanélküli a háború későbbi időszakaiban sem. 1600 februárjában Philipp Graf zu Solms 1598 augusztusa óta szolgáló kürasszírjaival azt tervezték, hogy vallon lovas lövészekkel vonják őket össze. Az így létrejött egységet azonban még ugyanezen év novemberében feloszlatták.¹⁹ Egy esztendővel később, 1601 áprilisában Philippe-Emmanuel de Lorraine, Mercoeur hercege azt a megbízást kapta, hogy 5 lovas lövész és 2 kürasszír kompániáját további 3 kompánia francia és lotaringiai kürasszírral egészítse ki.²⁰ Két esztendővel később pedig Philipp Otto Graf zu Salm, Wild- und Rheingraf-ot megbízta meg az Udvari Haditanács egy 800 kürasszír-ból és 600 lovas lövészből álló egység felállításával.²¹

---

¹³ *Geöcze* 1894. 528. o.; *Kelenik* 1991. 101. o.; *Kelenik* 2005. 985. o.

¹⁴ A Bécsben hátrahagyott Udvari Kamara szakvéleménye, 1595. február 1. ÖStA KA AFA 1595/2/ad 1 b.

¹⁵ *Kelenik* 1991. 111. o.; *Funcken* 2001. 198. o.

¹⁶ *Kelenik* 2003. 121. o.

¹⁷ *Wrede* 1898. 5. o.; *Kelenik* 1991. 111. o.

¹⁸ *Bagi* 2001. 397., 411–413. o. Az 1595-ben Esztergom ostromára rendelt császári hadseregről készült zsoldos kimutatás, 1595. november 25. Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HStA) Hungarica (H) Allgemeine Akten (AA) 1595 Diarium Bellicum N(icolaus) G(ablmann) Fasc. 128. Fol. 318r., 320v–321r.; *Ortelius* 1602. 75. o.

¹⁹ ÖStA KA Hofkriegsrat (HKR)-Wien Protocollum (Pr.) Expedit (Exp.) Band (Bd.) 204. Fol. 424r–v. 1600. február 15.; *Heischmann* 1925. 253–254. o.

²⁰ Philippe-Emmanuel de Lorraine, Mercoeur hercegének *Bestallungja* 1000 kürasszír és lovas lövész vezényletére, 1601. április 12. ÖStA KA Best. 684/1601.

²¹ Philipp Otto Graf zu Salm, Wild- und Rheingraf *Bestallungja* 1400 kürasszír és lovas lövész felfogadására, 1603. augusztus 10. ÖStA KA Best. 748/1603.

A *dragonyos* csapatnem létrejöttével és kialakulásával kapcsolatban – hasonlóan a német lovasokhoz – sem mentes a hadtudományi irodalom az ellentmondásoktól és tévedésektől. A csapatnemmél kapcsolatban azt biztosan tudjuk, hogy először 1550 és 1560 között jelent meg a piemonti háborúban. Feladatukat tekintve azonban már a kortársak is különböző, egymástól eltérő véleményeket fogalmaztak meg. Egy részük olyan könnyűfegyverzetű csapatként látta őket, akik mind lovon, mind gyalogosan egyaránt képesek harcba avatkozni. Mások szerint azonban csak a gyors mozgás végett ültették lóra a dragonyosokat, de harcban, mint gyalogosok küzdöttek.²² Ennek az elképzelésnek megfelelően a korszak egyik legjelentősebb katonai teoretikusa – Johann Jacobi von Wallhausen – ezen csapatnemet nem is a lovassághoz sorolta, s a *Kriegskunst zu Fuss* című művében foglalkozott velük.²³

A modern kori hadtörténetírás a dragonyosok harcmódját tekintve ez utóbbi állítást fogadta el.²⁴ Emellett pedig gyökeret vert az az elképzelés, miszerint, mind a lovas lövészeket, mind a dragonyosokat a lovasság és a gyalogság közötti átmenetnek kell tekinteni. Szerintük e két csapatnemet csak az elnevezésük különbözteti meg egymástól, fegyverzetük és harcmódjuk azonos.²⁵

A tizenöt éves háborúban felállított dragonyos egység *Bestallungja* alapján egyértelműen megállapítható, hogy az Udvari Haditanács a csapatnem katonáit gyalogosan és lovon is harcra kívánta vetni. Emellett, bár az 1602. december 29-i keltezésű iratból kiderül, hogy az egyenként 100 főnyi négy kompániát a nem sokkal korábban feloszlott Tilly-féle vallon gyalogezredből kellett toborozni, a szövegben azonban a dragonyosokat egyértelműen és következetesen lovasnak (*Reiter*) nevezték. Az Udvari Haditanács azzal a céllal adott parancsot felállításukra, hogy egy, a német lovas lövészeknél gyorsabb, mozgékonyabb, a gyalogsági tűzharcban járatos egység jöjjön létre. Erre enged következtetni, hogy *Bestallungjukban* páncélatukról egyetlen szó sem esett, így valószínűleg csak egy könnyű mellvértet viseltek.²⁶ A négy kompániát a kapitányok 1603 februárjában állították fel,²⁷ s egészen 1605 áprilisáig szolgálatban álltak.²⁸ Egyik kapitányuk, Laurentio de Rame azonban – immáron *Obristként* – 1605. április 19-én megbízást kapott arra, hogy leköszönt katonáiból új egységet szervezzen, s melléjük a tüzérségnél szolgáló vallonokból egy ötödik kompániát toborozzon, ám 1605 augusztusában döntés született a felfogadottak elbocsátására.²⁹ Az újonnan szervezett egységet a kiállított *Bestallungban* azonban lovas lövésznek nevezték.³⁰ Nehéz eldönteni, hogy az 1602-ben felfogadott vallon gyalogosok 1605-ben újabb „metamorfózison” mentek-e keresztül, és

---

²² Kelenik 1991. 113. o.

²³ Meynert 1868. 302. o.

²⁴ Wrede 1898. 8. o.; Hummelberger 1963. 27. o.; Barker 1982. 173. o.

²⁵ Meynert 1868. 300–301. o.; Hummelberger 1963. 27. o.; Barker 1982. 173. o.

²⁶ Kelenik 1991. 114. o.

²⁷ ÖStA KA HKR-Wien Pr. Exp. Bd. 210. Fol. 811v. 1603. december 22.

²⁸ ÖStA KA HKR-Wien Pr. Registratur (Reg.) Bd. 214 Fol. 421v. 1605. április 20.; Heischmann 1925. 257–258. o.

²⁹ ÖStA KA HKR-Wien Pr. Reg. Bd. 214 Fol. 421r. 1605. április 19.; Heischmann 1925. 258. o.

³⁰ Laurentio de Rame *Bestallungja* 500 lovas lövész felfogadására, 1605. június 10. ÖStA KA Best. 808/1605.; Heischmann 1925. 258. o.

dragonyosokból lovas lövészeké lettek, vagy a Rame-féle irat kiállításánál hiba történt, és szó sem volt csapatnemváltásról. Véleményem szerint ez utóbbi történt, hiszen egyrészt 1605 júliusában Gilberto de Santhilier-t bízta meg az Udvari Haditanács, hogy a Rame és négy dragonyos kompániája közötti vitát rendezze.³¹ Igaz hat nappal később ugyanezen kormány szerv jegyzőkönyvében már a karabélyos (*Carpiner*) elnevezés szerepelt az egységre vonatkozóan.³² Másrészt egy 1606 elejéről maradt irat szerint közülük egy kompánia még el nem bocsátott dragonyos (!) – Tilly parancsnoksága alatt – Kőszegen zsoldjának elszámolásra várt.³³

Itt szeretném felhívni a figyelmet a német nyelvű szakirodalomban újra és újra felbukkanó másik tévedésre. Wrede, Hummelberger és Barker szerint ugyanis ez a csapatnem először 1623-ban állt a császári haderő szolgálatába.³⁴ Ez a megállapítás azonban – mint láttuk – téves, hiszen először 1602 decemberében adtak ki megbízást négy kompánia dragonyos felállítására.

2. A császári szolgálatba lépett nyugati lovas csapatnemek felfogadása

A XVI. században, illetve a XVII. század első felében a császári haderőben harcoló kisebb-nagyobb mezei és végvári zsoldos egységek toborzására és felállítására az uralkodó, ritkábban az osztrák vagy a birodalmi kerületek rendjei kipróbált és vállalkozó szellemű hivatásos katonákat bíztak meg.³⁵ Az is előfordult, hogy egy-egy személy maga ajánlkozott erre a feladatra, mint a tizenöt éves háború időszakában Karl von Mansfeld 1594 őszén³⁶ vagy Georges Bayer de Boppard 1596 áprilisában.³⁷ A két fél szerződést

---

³¹ ÖStA KA HKR-Wien Pr. Reg. Bd. 214 Fol. 457v. 1605. július 20.

³² ÖStA KA HKR-Wien Pr. Reg. Bd. 214 Fol. 460r. 1605. július 26.

³³ *Heischmann* 1925. 258. o.

³⁴ *Wrede* 1898. 8. o.; *Hummelberger* 1963. 27. o.; *Barker* 1982. 173. o.

³⁵ Meg kell jegyezni, hogy egész Európában a XV. és a XVI. század fordulójától az uralkodók különböző hadivállalkozókat bíztak meg csapatok felállításával. A megbízott személyek gyakran más nemzet tagjai voltak: a spanyol királyok előszeretettel fogadtak fel háborúikhoz német zsoldosokat. A francia vallásháborúban a Német-római Birodalomban felfogadott katonák mindegyik küzdő fél oldalán felbukkantak, vallási hovatartozástól függetlenül. *Jász* 1974. 32. o.; *Edelmayer* 2002. 174–202, 227–264. o.

³⁶ Karl von Mansfeld 1594 őszén, amikor 12 zászló kúrasszír és 13 kompánia lovas lövész, valamint 6000 gyalogos (egy 2000 és egy 4000 fős egységre bontva) felfogadását ajánlotta fel az udvarnak. Alexander von Velen 1595. január 25-i dátummal ellátott jelentése szerint Mansfeld – a vele folytatott megbeszélés alkalmával – 4000 vallon (2000 gyalogos, 1000 vértés és 1000 lovas lövész) zsoldba fogadását javasolta. Végül a magyar hadszíntérre 2000 vértés és lovas lövész, valamint 2500 gyalogos érkezett Flandriából. Karl von Mansfeld instrukciója a császári tárgyalópartnernek, Hans Leonhard von Jellnek, a vallon katonaság felfogadásáról. ÖStA KA AFA 1595/4/3b. Alexander von Velen jelentése II. Rudolfnak, 1595. január 25. ÖStA KA AFA 1595/4/3c.; az 1595-ben Esztergom ostromára rendelt császári hadseregről készült zsoldos kimutatás, 1595. november 25. HHStA H AA 1595 Diarium Bellicum N(icolaus) G(ablmann) Fasc. 128. Fol. 318r., 320v–321r. 2000 lovas és 6000 gyalogos szerepel Heischmannnál és Thallóczy nál. *Ortelius* 1602. 75. o.; *Thallóczy* 1896. 584. o.; *Heischmann* 1925. 205. o.; *Bagi* 2001. 397., 411–413. o. Karl von Mansfeld életéről: NDB 16. Bd. 79–80. o.

³⁷ 1596 áprilisában a francia vallásháborúk csatáiban a Katolikus Liga oldalán harcolt hadivállalkozó, Georges Bayer de Boppard 1000 kúrasszír és 2000 gyalogos zsoldba fogadására tett ajánlatot a prágai udvarnak. Az Udvari Haditanács abban az évben nem vette igénybe szolgálatait. A következő két esztendőben azonban egy-egy vallon–francia gyalogezred élén a török elleni harc magyar hadszínterén találjuk, ahol egészen haláláig szolgálta II. Rudolfot. Georges Bayer de Boppard felajánlkozása 2000 gyalogos és 1000 kúrasszír II.

kötött egymással, amelynek értelmében az uralkodó kötelezte magát a toborzópenz, valamint a zsold- és élelemellátás biztosítására. Emellett teljhatalommal ruházta fel a hadivállalkozót az adott az egység belső ügyeinek intézésében, hiszen ő nevezhette ki tisztjeit, valamint dönthetett a felfogadásról és az elbocsátásról.³⁸

A katonák kiállításával megbízott személy kötelezettségeit az Udvari Haditanács *Bestallung*ban rögzítette. A lovasegységek felfogadására a tizenöt éves háború időszakában két iratot használtak. A német vagy fekete lovasok, az udvari zászló (*Hoffahne*),³⁹ valamint a háború második felében egyes lovas lövész csapatok⁴⁰ esetében a Lazarus von Schwendi által készített és az 1570. évi speyeri birodalmi gyűlésen elfogadott és az egész birodalom területére érvényes 111 cikkelyből álló *Reiterbestallung* szolgált. Ez az okmány magába olvasztotta a gyalogság felfogadásánál is alkalmazott *Bestallungsbriefek*, *Bestallungjegyzékek*, kapitulációk egyes pontjait, valamint tábor rendjét biztosítani hivatott és a lovasság társadalmi presztízsének megfelelően átdolgozott *Artikelbriefek*.⁴¹

A lovas lövészek, kürasszírok dragonyosok és testőr csapatok⁴² toborzásával és vezényletével megbízottak – a felfogadandók nemzetiségétől függetlenül – az előbb említett okmány rövidített változatát vehették át. Ezt „rövid *Bestallung*nak,” vagy ahogyan a kortársak említették, *Bestallungsbriefnek*⁴³ nevezhetjük. A *Reiterbestallung*nak a fegyelem fenntartására szolgáló kínosan részletes rendelkezéseivel szemben azonban a többi lovas csapatnem részére kiadott iratokban csak egy egymondatos utalást található arra, hogy a megbízottnak és alárendeltjeinek a lovas artikuluslevél (*Reiter Artikelsbrief*) rendelkezései alapján kell a rendet fenntartaniuk.⁴⁴

Rudolf szolgálatába állítására, 1596 április. ÖStA KA AFA 1596/4/13.; *Kelenik* 1990. 94. o.; *Sahin-Tóth* 2004. 1161–1165. o.; *Sahin-Tóth* 2004a. 297–304. o.

³⁸ Vö. *Nagy* 1985. 142–143. o.

³⁹ Mátyás főherceg udvari zászlójának a *Bestallungja*, 1595. december. ÖStA KA AFA 1595/12/5.; Bernhard Leo Gall *Bestallungja* 400 fős udvari zászló felfogadására, 1597. július 12. ÖStA KA Best. 550/1597. Georg Andreas Hofkirchen *Bestallungja* 300 fős udvari zászló felfogadására, 1598. szeptember 12. ÖStA KA Best. 607/1598.; Adam Gall *Bestallungja* 300 fős udvari zászló felfogadására, 1599. július 27. ÖStA KA Best. 642/1599.

⁴⁰ Joachim von Flans *Bestallungja* 500 lovas lövész felfogadására, 1601. március 8. ÖStA KA Best. 678/1601.; Heinrich Matthias von Thurn *Bestallungja* 1000 lovas lövész felfogadására, 1601. április 17. ÖStA KA Best. 681/1601.; Heinrich Matthias von Thurn és Heinrich Kreziriecki *Bestallungja* 1000–1000 lovas lövész felfogadására, 1602. május 3. ÖStA KA Best. 712/1602.

⁴¹ A speyeri birodalmi gyűlés határozatai, 1570. HHSa Mainzer Erzkanzler Archiv (MEA) Reichstagakten (RA) Fasc. 57, Fol. 61v–82v.; *Lünig* 1723. 58–68. o.; *Meynert* 1854. 86–98. o.; *Janko* 1871. 172–193. o.; *Koller* 1990. 367–368. o.; *Pálffy* 1995. 30–31. o.

⁴² Hans Christof von Tschernambl *Bestallungja* 100 testőr lovas lövész felfogadására, 1598. augusztus 2. ÖStA KA Best. 602/1598.; Hans Christof Urschenbekh *Bestallungja* 100 testőr lovas lövész felfogadására, 1599. július 7. ÖStA KA Best. 638/1599.; Hans Christof Urschenbekh *Bestallungja* 100 testőr lovas lövész felfogadására, 1604. augusztus 2. ÖStA KA Best. 783/1604.; Peter von Asselborn *Bestallungja* egy 150 fős *Rehnfahne* felfogadására, 1602. július 5. ÖStA KA Best. 720/1602. Ernst von Mansfeld *Bestallungja* egy 200 fős *Rehnfahne* felfogadására, 1603. június 5. ÖStA KA Best. 740/1603.; Hans Heinrich von Trotta *Bestallungja* egy 200 fős *Rehnfahne* felfogadására, 1604. június 12. ÖStA KA Best. 770/1604.

⁴³ A lovasság esetében használt *Bestallungsbrief* szerkezetében és elemeiben jórészt megegyezett a gyalogság felfogadásához kiadott hasonló irathoz. Vö. Engelhard Khurz von Senftenau kiállított *Bestallungsbrief*, 1593. december 9. ÖStA KA Best. 464/1593; Jacob Hannibal von Raittenaunak kiállított *Bestallungsbrief*, 1594. július 24. ÖStA KA Best. 477/1594; *Bagi* 2001. 398–399. o.; *Bagi* 2005. 111–112. o.

⁴⁴ Vö. Sigfreid von Kollonich *Bestallungja* 700 lovas lövész felfogadására, 1596. december 20. ÖStA KA Best. 516/1596.; Gian Baptista Miniati, Hans Leonhard von Jell, Carlo de Verleine, Attilio Vimercato

Mindkét irattípus meghatározta az adott egység szervezetét, a hadbavonulók fegyverzetét, a szolgálat időtartamát (3 hónap), a tisztségviselők és a lovasok létszámát és zsoldját, a nekik szánt előleget és a mustrahelyen történő várakozás alkalmával fogyasztásra szánt napidíját (*Nachtgeld*), a szemle rendjét, valamint a leköszönésük (*Abdankung*) és végső kifizetésük módját. Emellett felhívták a megbízottak figyelmét, hasonlóan a gyalogságnál külön kiállított *Bestallungsbrieft*hez arra, hogy kötelességük alárendeltjeikkel együtt feljebbvalóik (uralkodó, főhadparancsnok és főtábornester) parancsainak engedelmeskedni, s ha szükséges, a 3 hónap után is hűségesen, ellentmondás nélkül szolgálnak tovább.

Az iratok magukba foglalták a pénzügyi visszaélések elkerülésének érdekében tett intézkedéseket is, hiszen a különböző lovas csapatnemekben szolgálatot vállaló nemesekkel – a még a lovagkor tradíciói közül származó módon – hadba vonuló kíséretük (*lange Reihe*) számát meghatározták. A mustraregiszterbe pedig mind a nemes, mind kísérete tagjainak nevét feljegyezték.⁴⁵ Ez azért volt fontos, mert a nemes a magával vitt katonáinak a zsoldját is átvette, ami visszaélésekre adott lehetőséget.⁴⁶

Az 1570. évi *Reiterbestallung*ban nem szerepelt az *Obrist* fizetése, valamint stábjának összetétele és zsoldja. Az Udvari Haditanács által 1593-ban összeállított irat mindezt

---

*Bestallung*ja 100–100 vallon lovas lövész élére, 1597. május 8. ÖStA KA Best. 531/1597.; Sigfreid von Kollonich *Bestallungja* 700 lovas lövész felfogadására, 1597. december 17. ÖStA KA Best. 557/1597.; Barthelomeo Dauern *Bestallungja* 100 kürasszír felfogadására, 1598. június 22. ÖStA KA Best. 589/1598.; Simon Graf von Lippe *Bestallungja* 500 kürasszír felfogadására, 1598. július 15. ÖStA KA Best. 587/1598.; Sigfreid von Kollonich *Bestallungja* 700 lovas lövész felfogadására, 1598. december 1. ÖStA KA Best. 611/1598.; Wolf Georg Merzensreitter *Bestallungja* 500 lovas lövész felfogadására, 1602. május 3. ÖStA KA Best. 711/1602.; Laurentio de Rame, Charles de Agenta, Guilliom de Waux, Mercure de Mariloff *Bestallungja* 100–100 vallon dragonyos felfogadására, 1602. november 19. ÖStA KA Best. 727/1602.; Charles Gonzague Nevers hercegének *Bestallungja* 1000 kürasszír felfogadására, 1602. ÖStA KA Best. 731/1602.

⁴⁵ A *lange Reihe* megállapítása csapatnemenként változó volt. A német lovasok számára 6-12 csatlóst is engedtek, ám a lovas lövészeknél és a kürasszíroknál már csak 2-2, míg a dragonyosoknál egyet sem. Ezzel is kifejezve, hogy az utóbbi három lovasságnál szolgálatot vállalók többsége milyen társadalmi presztízzsel bír. Vö. Karl von Tettau *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1598. május 8. ÖStA KA Best. 581/1598.; Sigfreid von Kollonich *Bestallungja* 700 lovas lövész felfogadására, 1596. december 20. ÖStA KA Best. 516/1596.; Simon Graf von Lippe *Bestallungja* 500 kürasszír felfogadására, 1598. július 15. ÖStA KA Best. 587/1598.; Laurentio de Rame, Charles de Agenta, Guilliom de Waux, Mercure de Mariloff *Bestallungja* 100–100 vallon dragonyos felfogadására, 1602. november 19. ÖStA KA Best. 727/1602.

⁴⁶ Vö. Tervezet 1000 német lovas felfogadására, 1593. ÖStA KA Best. 457/1593.; Sebastian Schlick von Passau *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1593. október 9. ÖStA KA Best. 458/1593.; Sigfreid von Kollonich *Bestallungja* 700 lovas lövész felfogadására, 1596. december 20. ÖStA KA Best. 516/1596.; Gian Baptista Miniati, Hans Leonhard von Jell, Carlo de Verleine, Attilio Vimercato *Bestallungja* 100–100 vallon lovas lövész élére, 1597. május 8. ÖStA KA Best. 531/1597.; Sigfreid von Kollonich *Bestallungja* 700 lovas lövész felfogadására, 1597. december 17. ÖStA KA Best. 557/1597.; Georg Friedrich von Hohenlohe *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1598. május 10. ÖStA KA Best. 580/1598.; Karl von Tettau *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1598. május 8. ÖStA KA Best. 581/1598.; Barthelomeo Dauern *Bestallungja* 100 kürasszír felfogadására, 1598. június 22. ÖStA KA Best. 589/1598.; Simon Graf von Lippe *Bestallungja* 500 kürasszír felfogadására, 1598. július 15. ÖStA KA Best. 587/1598.; Sigfreid von Kollonich *Bestallungja* 700 lovas lövész felfogadására, 1598. december 1. ÖStA KA Best. 611/1598.; Hans von Osterhausen *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1599. április 18. ÖStA KA Best. 626/1599.; Georg Friedrich von Hohenlohe *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1600. március 17. ÖStA KA Best. 653/1600.; Wolf Georg Merzensreitter *Bestallungja* 500 lovas lövész felfogadására, 1602. május 3. ÖStA KA Best. 711/1602.; Laurentio de Rame, Charles de Agenta, Guilliom de Waux, Mercure de Mariloff *Bestallungja* 100–100 vallon dragonyos felfogadására, 1602. november 19. ÖStA KA Best. 727/1602.; Charles Gonzague Nevers hercegének *Bestallungja* 1000 kürasszír felfogadására, 1602. ÖStA KA Best. 731/1602.; *Lünig* 1723. 58–60. o.; *Janko* 1871. 172–176. o.

pótolni igyekezett, ám úgy tűnik, hogy ez az egybevont okmánytípus a császári haderőben nem honosodott meg.⁴⁷ Ezzel szemben a frank kerületben használták ezt a *Bestallung*ot. Az 1594-ben az 1 000 fős lovasegység felfogadására készített *Reiterbestallung*-ban ugyan szerepel a stáb összetétele, de az *Obrist* fizetése nem található meg benne.⁴⁸ Valószínűleg azért, mert az irat kiállításának időpontjában még folyt a vita az egység parancsnokának személyét illetően a frank kerület rendjei és a kerület vezetője – *Obristja* – között.⁴⁹ Egy esztendővel később a frank kerület által felállított ugyanekkora lovascsapat vezetésével megbízott Hohenlohenek kiállított *Bestallung*jában már szerepeltek az erre a tisztségre juttatandó jövedelmek összessége is.⁵⁰

Mivel a *Reiterbestallung*ban nem tüntették fel a német lovasok és a néhány ezen irat alapján megbízott lovas lövész egység⁵¹ *Obristj*ának, valamint a munkájukat segítő stáb tagjainak havi juttatásait, ezért ezt – a gyalogsághoz hasonlóan – egy külön erre a célra kiállított *Bestallung*jegyzékben határozták meg. Eszerint a parancsnokló közvetlen szolgálatára négy darabont fogadhatott fel. Távollétében feladatát helyettesének kellett el látnia, aki mellett két darabont szolgált. Az egység mindennapjainak megszervezésére az *Obrist*nak zsoldjába kellett fogadnia egy szállás-, egy strázsas- és egy étellemezési mestert,⁵² egy profoszt, egy táborigazgatót, egy szekereszmestert (*Wagenburgmeister*), egy seborvost (*Wundarzt*) egy táborigazgatót, és egy lármamestert. A felsoroltakon kívül a stáb tagjai közé tartozott három porkoláb fejenként, egy börtönőr, egy szakács, egy üstdobos (*Hörpauker*), két trombitás, egy tolmács, három darabont, és egy páncélnövészt (*Plattner*). Az irat, a gyalogezredek felfogadásával megbízottaknak kiállított *Bestallung*jegyzékekhez hasonlóan, zárásként számot adott arról, hogy az ezred fenntartásának költségeit mely forrásból kívánta fedezni az udvar. A Tettau⁵³ által felállított német lova-

⁴⁷ Tervezet egy német vagy fekete lovas ezred felfogadására, 1593. ÖStA KA Best. 457/1593.

⁴⁸ A frank lovasság *Bestallungja* 1594-ből. ÖStA KA Best. 487/1594 Fol. 822r.-823r.

⁴⁹ A frank tartomány seregének az irányítását a kerület *Obristj*ának kellett volna vállalnia. Azonban Georg Friedrich nem kívánta a magyar hadszínterre vezetni a felállítandó 1000 lovas, viszont – hivatkozva az 1555. évi augsburgi birodalmi gyűlésen hozott kormányzati rendelkezésekre – maga helyett két személyt is ajánlott. Ezzel a kerületi rendek nem értettek egyet, mivel Miksa főherceget szemelték ki erre a posztra a választófejedelem visszalépésével. A frank kerület *Obristja* és a kerületi rendek között kialakult vitáról: A frank kerületi gyűlés határozata, 1594. április 21. HHStA MEA Fränkische Kreisakten (FK) Fasc. 4. Fol. 98r.-103v.; A frank kerületi gyűlés határozata, 1594. május 23. HHStA MEA FK Fasc. 4. Fol. 107r.-111v.; Georg Friedrich brandenburgi örgróf levele a frank kerületi gyűléshez, 1594. HHStA MEA FK Fasc. 4. Fol. 112r.-115v. A kerületi *Obrist* jogköréről: Lünig 1723. 47–54.

⁵⁰ A frank lovasság *Bestallungja* 1595-ből. HHStA MEA FK Fasc. 5. Fol. 254v.

⁵¹ Csak *Bestallung*jegyzék maradt meg: Karl von Tettau *Bestallungja* 500 lovas lövész felfogadására, 1596. április 12. ÖStA KA Best. 501/1596.; Hans Ludwig von Schlick *Bestallungja* 500 lovas lövész felfogadására, 1599. május 6. ÖStA KA Best. 629/1599.; Hans Christof von Puchheim *Bestallungja* 600 lovas lövész felfogadására, 1603. június 10. ÖStA KA Best. 742.; Sigfried von Kollonich *Bestallungja* 1 000 lovas lövész felfogadására, 1603. július 7. ÖStA KA Best. 744/1603. Más irattal együtt megtalálható *Bestallung*jegyzék: Joachim von Flans *Bestallungja* 500 lovas lövész felfogadására, 1601. március 8. ÖStA KA Best. 678/1601.; Heinrich Matthias von Thurn *Bestallungja* 1 000 lovas lövész felfogadására, 1601. április 17. ÖStA KA Best. 681/1601.; Philipp Graf zu Solms *Bestallungja* 600 németalföldi lovas lövész felfogadására, 1601. augusztus 20. ÖStA KA Best. 697/1601.; Wolf Georg Merzensreiter *Bestallungja* 500 lovas lövész felfogadására, 1602. május 3. ÖStA KA Best. 711/1602.; Heinrich Matthias von Thurn és Heinrich Kreziriecki *Bestallungja* 1 000–1 000 lovas lövész felfogadására, 1602. május 3. ÖStA KA Best. 712/1602.

⁵² Feladataikról lásd: Dilich 1689. 36.

⁵³ Karl von Tettau, a Johannita rend lovagja 1592. novemberében megbízást kapott 100 lovas lövész toborzására. A parancsallal ellentétben 120 lovasot fogadott fel. 1594 februárjában további 180 lovas toborzására ka-

sok fenntartási költségeit 1598-ban a cseh rendek által, a törökelleni harcra jóváhagyott segélyből kellett a hadi fizetómesternek kifizetnie.⁵⁴

Ezzel szemben a több kompániából, illetve zászlósból álló kürasszír és lovas lövész egység felfogadásával és vezényletével megbízott *Obristok* fizetését, illetve stábjuk összetételét és havi zsoldját nem külön *Bestallungjegy*zékben, hanem a *Bestallungbrief*ben tüntették fel.⁵⁵ Ez azonban nem minden esetben történt így. A Simon von Lippenek 1598-ban kiállított iratban ugyanis nem szerepelt sem a megbízott tisztségének megnevezése, sem fizetsége, sem pedig stábjának összetétele és havi zsoldjuk.⁵⁶ Mindezeket egészen biztosan a két szerződő fél egy külön jegyzékben rögzítette.

Az *Obristok* stábjából hiányzott a katonák feletti bírói hatalmat gyakorló soltészi tisztség. A lovasság hadi bírászkodását a *Reiterbestallung* mellékleteként szintén 1570-ben megjelent *Reiterrecht* 18 pontban szabályozta. A lovasság főparancsnoka, a főtábornemester (*Feldmarschall*) a jogszolgáltatás zavartalan menetének felügyeletére egy rátermett és a hadijogban járatos nemeset nevezett ki helyetteséül.⁵⁷

A két, a lovasság felfogadására az Udvari Haditanács által kiállított *Bestallung* szerkezete – kis különbségektől eltekintve – megegyezett egymással, tartalmukban azonban a toborzandó csapatok szervezetét tekintve nem csupán csapatnemenként, de azokon belül is jelentős különbségek fedezhetők fel.

3. A császári szolgálatba fogadott nyugati lovas csapatnemek szervezete

A kor hadseregét személyes alkuk sorának eredményeként fogadták fel, és úgy is szerelték le. A különböző lovas egységek felállításánál a hadivállalkozó rátermettsége, érdekérvényesítési képessége és udvari kapcsolatai határozták meg saját, tisztjei, altisztjei, illetve katonái zsoldját, és ezzel függött össze a kiállítandók szervezeti felépítése is. Az egyedi elbírálás miatt nehéz és némelykor talán erőltetettnek is tűnik egy egységes felfogadási koncepciót fellelni, de nem teljesen reménytelen.

---

pott engedélyt. 1595-ben a csapatot a cseh rendek fogadták zsoldjukba. 1598 júliusától decemberéig cseh segélypénzből 1000 német lovasat állomásoztatott Magyarországon. Az ezred zsoldhiány miatt már novemberben szétszéledt. *Heischmann* 1925. 244–245. o.

⁵⁴ Karl von Tettau *Bestallungja* 1000 német lovas élére, 1598. május 18. ÖStA KA Best. 587/1598. Fol. 774r–775v. A lovas egység *Obristj*áról még: *Meynert* 1854. 123. o.; *Heischmann* 1925. 245. o.; *Bagi* 2001. 428–429. o.

⁵⁵ Vö. Sigfried von Kollonich *Bestallungja* 700 lovas lövész felfogadására, 1596. december 20. ÖStA KA Best. 516/1596.; Sigfried von Kollonich *Bestallungja* 700 lovas lövész felfogadására, 1597. december 17. ÖStA KA Best. 557/1596.; Sigfried von Kollonich *Bestallungja* 700 lovas lövész felfogadására, 1598. december 1. ÖStA KA Best. 611/1598.; Philippe-Emmanuel de Lorraine, Mercoeur hercegének *Bestallungja* 500 kürasszír felfogadására, 1600. április 24. ÖStA KA Best. 655/1600.; Philippe-Emmanuel de Lorraine, Mercoeur hercegének *Bestallungja* 1000 kürasszír és lovas lövész vezényletére, 1601. április 12. ÖStA KA Best. 684/1601.; Giorgio Basta *Bestallungja* 1000 vallon lovas lövész felfogadására, 1602. augusztus 12. ÖStA KA Best. 721/1602.; Charles Gonzague Nevers hercegének *Bestallungja* 1000 kürasszír felfogadására, 1602. ÖStA KA Best. 731/1602.

⁵⁶ Simon Graf von Lippe *Bestallungja* 500 kürasszír vezetésére, 1598. július 15. ÖStA KA Best. 587/1598.

⁵⁷ *Lünig* 1723. 69–70. o.; *Janko* 1871. 196–198. o.; *Pálffy* 1995. 41–42. o.; a speyeri birodalmi gyűlés határozatai, 1570. HHStA MEA RA Fasc. 57. Fol. 85v–88v.

A legegységesebb szervezeti struktúrát a német lovasok felfogadására az 1570. évi speyeri birodalmi gyűlésen elfogadott *Reiterbestallung*ban lehet tetten érni. Eszerint az általában 1000 fős⁵⁸ egységeket, a gyalogsághoz hasonlóan zászlókba (*Fahne*) szervezték. Az irat az *Obrist* stábjának tagjairól nem tesz említést, csak a az alegység tiszttségviselőit és havi zsoldjukat sorolja fel. Ezek szerint a zászlót irányító *Rittmeister* mellett a törzs tagja közé számított egy helyettes, egy zászlós (*Fähndrich*), valamint egy káplán vagy prédikátor, két trombitás, egy írnok, egy szállásmester, egy fegyverkovács, egy patkolókovács, két darabont és egy nyerges. A csapat hatékony irányítása érdekében pedig minden 50 lovas élére egy-egy *Rottmeistert* neveztek ki.⁵⁹

Ez utóbbi tiszttség és a *Rottmeister*ek fizetésének meghatározása⁶⁰ meglehetősen rendhagyó módon történt, hiszen összefüggött az alájuk rendelt katonák számával: A *Rittmeister*ek ugyanis a zászlójukban megmustrált lovas után egy rénes forintot vehettek fel.⁶¹ Az így kiszámítható zsold összege azonban egységenként vagy akár egységeken belül is eltérhetett egymástól, a szemlén részt vettek számától függően. Négy zászló esetén a *Rittmeister*ek 250–250 lovas után kapták fizetésüket.⁶² Ha azonban az alegységek száma csak három volt, akkor előfordult, hogy mindegyikbe 333 katonát osztottak be,⁶³ vagy hogy az *Obrist* 400, míg két *Rittmeister*e 300–300 főt vezényelt.⁶⁴

A *Rottmeister*ek fizetését szintén az alájuk rendelt lovasok számából lehetett kiszámítani, hiszen minden megmustrált után fél forint járt nekik, így összesen 25 rajnai forint illette meg őket.⁶⁵

A német lovas lövészek esetében már a tizenöt éves háború első felében is megállapítható, hogy az egységek szervezési formái, a felfogadással és vezénnyellett megbízott hadivállalkozók számára kiállított *Bestallungsbriefek*, illetve a parancsnokok megnevezései igen változatos képet mutatnak.

Ennél a csapatnemenél mind kisebb, mind pedig több száz vagy akár ezer fős egységek szervezésére adott ki megbízást az Udvari Haditanács. A tizenöt éves háború első felében a lovas lövészeket, a német lovasokhoz hasonlóan, zászlókba szervezték. Egy esetben azonban már 1598-at megelőzően is feltűnik az iratokban egy új alegység elnevezés: Sigfreid von Kollonich nevére 1596. december 20-án kiállított *Bestallung*ban a 700 főnyi

---

⁵⁸ Vö. Tervezet 1000 német lovas felfogadására, 1593. ÖStA KA Best. 457/1593.; Sebastian Schlick von Passau *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1593. október 9. ÖStA KA Best. 458/1593.; Franz lüneburgi herceg *Bestallungja* 4000 (2000-t saját maga, 1000–1000 lovasat pedig két kinevezett ezrdese vezetett) német lovas felfogadására, 1593. november 8. ÖStA KA Best. 460/1593.; Albrecht von Pietipessky *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1596. április 12. ÖStA KA Best. 502/1596.; Georg Friedrich von Hohenlohe *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1598. május 10. ÖStA KA Best. 580/1598.; Karl von Tettau *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1598. május 8. ÖStA KA Best. 581/1598.; Hans von Osterhausen *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1599. április 18. ÖStA KA Best. 626/1599.; Georg Friedrich von Hohenlohe *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1600. március 17. ÖStA KA Best. 653/1600.

⁵⁹ A német lovasok tiszttségviselőiről lásd még: *Meynert* 1854. 123–124. o.; *Dilich* 1689. 38–39. o.

⁶⁰ A lovasság tagjainak fizetésével egy külön fejezetben fogok foglalkozni.

⁶¹ *Lünig* 1723. 59. o.; *Janko* 1871. 175. o.

⁶² Tervezet 1 000 német lovas felfogadására, 1593. ÖStA KA Best. 457/1593.

⁶³ Feljegyzés a frank kerületi lovasság szervezéséről 1594-ből. HHStA MEA FK Fasc.: 4., 116r.-117r.

⁶⁴ Hans von Osterhausen *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1599. április 18. ÖStA KA Best. 626/1599.

⁶⁵ *Lünig* 1723. 60. o.; *Janko* 1871. 176. o.

német lovas lövész szervezeti egységeként a svadron vagy kornéta (*squadrigelie oder cornette*) elnevezés található.⁶⁶ Nehéz eldönteni, hogy a vallon-francia elnevezési minta korai megjelenéséről van-e szó, vagy maga az irat megszövegezője sem használta ezeket a fogalmakat következetesen. Számomra ez utóbbi variáció tűnik elfogadhatónak, mivel Kollonich a következő két esztendőben is hasonló nagyságú egységek szervezésére kapott megbízást, ám mindkét esetben a *Bestallungbrief*ben újra a zászló elnevezés szerepel szervezeti egységként.⁶⁷

A zászlók felfogadásával és vezetésével – a gyalogsághoz hasonlóan – a *Hauptmannok* bízták meg.⁶⁸ Emellett egy esetben feltűnik a sokkal nagyobb társadalmi presztízsű és nem mellékesen, jelentősen nagyobb zsolddal együtt járó *Rittmeisteri* tisztség is: a már a fent említett Kollonich részére 1596, 1597 és 1598 decemberében kiállított *Bestallungok*ban az alegységek vezetőit ezzel a címmel kívánták kinevezni.⁶⁹

A tisztségek és szervezeti egységek elnevezéseinek használatában mutatkozó egyedi viszonyokat tovább bonyolítja, hogy ezen csapatnem zászlóinak létszáma a német lovasoknál előfordult eltéréseket jócskán felülmúlja. Az iratok tanúsága szerint ugyanúgy előfordultak a 100, 120, 125 és 200 fős egységek,⁷⁰ mint a 400 lovasból állók. Ez utóbbi esetben azonban meg kell jegyezni, hogy ez az alegység az *Obrist* közvetlen irányítása alá tartozott.⁷¹

A császári hadsereg kötelékében – a német egységek mellett – vallon, németalföldi és olasz lovas lövész alakulatokat is szolgáltak. Ellentétben azonban a német lovas lövészek esetében bemutatott – a tisztségek és szervezeti egységek használatában mutatkozó egyedi viszonyoktól – a zsoldba vettek már a tizenöt éves háború első időszakában is 100 főnyi kompániákba szervezték, amelyeket kapitányok (*Capitan*) vezettek.⁷² A hábo-

---

⁶⁶ Sigfried von Kollonich *Bestallungja* 700 lovas lövész felfogadására, 1596. december 20. ÖStA KA Best. 516/1596.

⁶⁷ Sigfried von Kollonich *Bestallungja* 700 lovas lövész felfogadására, 1597. december 17. ÖStA KA Best. 557/1596.; Sigfried von Kollonich *Bestallungja* 700 lovas lövész felfogadására, 1598. december 1. ÖStA KA Best. 611/1598.

⁶⁸ Vö. Hans Jacob von Thun és Ulrich von Königsberg *Bestallungja* 125–125 lovas lövész felfogadására, 1593. május 3. ÖStA KA Best. 451/1593.; Karl von Tettau *Bestallungja* 120 lovas lövész felfogadására, 1593. július 12. ÖStA KA Best. 455/1593.; Balthasar Freidrich von Ossa *Bestallungja* 150 lovas lövész felfogadására, 1593. november 22. ÖStA KA Best. 465/1593.; Mintairat egy 150 vagy 200 fős lovas lövész csapat felfogadására, 1595. ÖStA KA Best. 498/1595.

⁶⁹ Vö. Sigfried von Kollonich *Bestallungja* 700 lovas lövész felfogadására, 1596. december 20. ÖStA KA Best. 516/1596.; Sigfried von Kollonich *Bestallungja* 700 lovas lövész felfogadására, 1597. december 17. ÖStA KA Best. 557/1596.; Sigfried von Kollonich *Bestallungja* 700 lovas lövész felfogadására, 1598. december 1. ÖStA KA Best. 611/1598.

⁷⁰ Vö. Hans Jacob von Thun és Ulrich von Königsberg *Bestallungja* 125–125 lovas lövész felfogadására, 1593. május 3. ÖStA KA Best. 451/1593.; Karl von Tettau *Bestallungja* 120 lovas lövész felfogadására, 1593. július 12. ÖStA KA Best. 455/1593.; Balthasar Freidrich von Ossa *Bestallungja* 150 lovas lövész felfogadására, 1593. november 22. ÖStA KA Best. 465/1593.; Mintairat egy 150 vagy 200 fős lovas lövész csapat felfogadására, 1595. ÖStA KA Best. 498/1595.

⁷¹ Vö. Sigfried von Kollonich *Bestallungja* 700 lovas lövész felfogadására, 1596. december 20. ÖStA KA Best. 516/1596.; Sigfried von Kollonich *Bestallungja* 700 lovas lövész felfogadására, 1597. december 17. ÖStA KA Best. 557/1596.; Sigfried von Kollonich *Bestallungja* 700 lovas lövész felfogadására, 1598. december 1. ÖStA KA Best. 611/1598.

⁷² Vö. Gian Baptista Miniati, Hans Leonhard von Jell, Carlo de Verleine, Attilio Vimercato *Bestallungja* 100–100 vallon lovas lövész élére, 1597. május 8. ÖStA KA Best. 531/1597. Mintairat egy 100 fős vallon lovas lövész kompánia felfogadására, 1597. ÖStA KA Best. 533a/1597.; Giorgio Basta *Bestallungja* 100 vallon

rú folyamán összesen tizenhat alkalommal adott ki az Udvari Haditanács megbízást ezen csapatok felállítására illetve vezetésére, amelyből tíz esetben a megbízott egy kompániára kapott engedélyt. Hat hadivállalkozónak pedig nagyobb egység toborzását és vezénytelét adták feladatuk: 1597. május 8-án három személyt, Alphons von Montecuccolit, Germanico Strassoldot és Carlo Formentint, kapitányi rangban 2 kompániába szervezve 200-200 főnyi lovas lövész egység felállításával bízták meg.⁷³ Az 1602-ben felállított négy – egyenként száz fős – vallon dragonyos kompániát az Udvari Haditanács a németalföldi, olasz, vallon lovas lövészek mintájára szervezte meg.⁷⁴

Az Udvari Haditanács rendelkezése szerint a hadivállalkozók által felfogadott kürasszírokat általában 100 fős kompániákba szervezték,⁷⁵ amelyek vezetésével kapitányokat bízták meg.⁷⁶ Egy esetben tértek el ettől a gyakorlattól: 1603. augusztus 10-én Philipp Otto Graf zu Salm, Wild- und Rheingraf-ot megbízták egy 800 kürasszírból és 600 lovas lövészből álló egység felállításával. A Mercoeur halála után átvett és 6 kompániára kiegészített csapatához az alsó-szász kerületből udvari szolgálatba állt, és már leköszönt braunschweigi kürasszírokból kellett zsoldba fogadnia. Az „újonnan” toborzandó kompániák élére az *Obrist* – az irat rendelkezése szerint – *Rittmeister*eket volt köteles kinevezni, amelyek közül 200 kürasszír élére Otto Plato von Helvesent, míg további 100 fő vezetésére Johann von Boberßawt állította.⁷⁷ A kapitányi címmel szemben azért ezt a tisztséget határozta meg az irat készítője, mert a braunschweigi tiszteik a birodalmi kerület szolgálatába is ezekkel a feltételekkel lettek felfogadva.⁷⁸

Mint láthattuk, a lovasság szervezetének meghatározásánál egyrészt az Udvari Haditanács igyekezett kiállítani egy, a csapatnemekre jellemző, egységes rendszert. Másrészt, főként a német lovas lövészek esetében szembeötlő, hogy a hadivállalkozókkal kötött szerződés pontjait kialakított egyedi érdekeik módosították és szabták meg.

---

lovas lövész felfogadására, 1598. január. ÖStA KA Best. 561/1598.; Giangiacomo Barbiano de Belgiojoso *Bestallungja* 100 németalföldi lovas lövész felfogadására, 1603. augusztus 23. ÖStA KA Best. 745/1603.

⁷³ Alphons von Montecuccoli és Germanico Strassoldo *Bestallungja* 200–200 vallon lovas lövész felfogadására, 1597. május 8. ÖStA KA Best. 530/1597.; Carlo Fomentin *Bestallungja* 200 olasz lovas lövész felfogadására, 1597. május 8. 533/1597.

⁷⁴ Laurentio de Rame, Charles de Agentia, Guilliom de Waux, Mercure de Mariloff *Bestallungja* 100–100 vallon dragonyos felfogadására, 1602. november 19. ÖStA KA Best. 727/1602.

⁷⁵ Kivételek alól a Lubin Carra nevére kiállított *Bestallung*, amely értelmében ő 150 kürasszír felett parancsnokolt. Lubin Carra Chamgaillard urának *Bestallungja* 150 kürasszír felfogadására, 1604. március 28. Ugyanezt kapta 100 kürasszírra Morrand Fassato és Camillo Copoli. ÖStA KA Best. 767/1604.

⁷⁶ A kürasszír kompániák létszámáról: Barthelomeo Dauern *Bestallungja* 100 kürasszír felfogadására, 1598. június 22. ÖStA KA Best. 589/1598.; Simon Graf von Lippe *Bestallungja* 500 kürasszír vezetésére, 1598. július 15. ÖStA KA Best. 587/1598.; Philippe-Emmanuel de Lorraine, Mercoeur hercegének *Bestallungja* 500 kürasszír felfogadására, 1600. április 24. ÖStA KA Best. 655/1600.; Philippe-Emmanuel de Lorraine, Mercoeur hercegének *Bestallungja* 1000 kürasszír és lovas lövész vezénytelére, 1601. április 12. ÖStA KA Best. 684/1601.; Charles Gonzague Nevers hercegének *Bestallungja* 1000 kürasszír felfogadására, 1602. ÖStA KA Best. 731/1602. Kivételek alól az 1604-ben, Lubin Carre, Chamgaillard urának kiállított *Bestallung*, amelyben ő 150 főnyi kürasszír felfogadására kapott megbízást. Lubin Carra, Chamgaillard urának *Bestallungja* 150 kürasszír felfogadására, 1604. március 28. ÖStA KA Best. 767/1604.

⁷⁷ Philipp Otto Graf zu Salm, Wild- und Rheingraf *Bestallungja* 1400 kürasszír és lovas lövész felfogadására, 1603. augusztus 10. ÖStA KA Best. 748/1603.

⁷⁸ A közös német–francia–lotharingiai lovasegységből azonban – úgy tűnik – nem lett semmi. *Heischmann* 1925. 255–256. o.

4. A császári szolgálatba fogadott lovasság toborzása és a toborzottak mustrája

Miután a megbízott hadivállalkozó kialakulta felállítandó egysége létszámát, saját, illetve alárendeltjei bérét, és átvette a fent említett iratokat, valamint a rendelkezésére bocsátott előleget, kezdetét vette a toborzás. Nem volt azonban példa nélküli, hogy a későbbi haszon reményében ez utóbbit megelőlegezte megbízójának.⁷⁹

Elsőként az egység felállításával megbízott felfogadta a beosztottjait, *Rittmeistereit*, *Hauptmannjait* vagy kapitányait, s a *Bestallungban* foglaltak szerint, a zászlók, illetve kompániák számának megfelelően szétosztotta közöttük az adott egység felállításához szükséges pénzt és a toborzópátens másolatát, valamint kijelölte számukra a toborzókerületet és a mustrahelyet. Az *Obrist* ezekre a posztokra igyekezett olyan személyeket alkalmazni, akik lekötelezettjei vagy személyes ismerősei voltak.⁸⁰

A toborzás a toborzópátens kihirdetésével vette kezdetét az erre kijelölt területen. Már ekkor megkezdődött az egység szervezése, hiszen a tisztek szokás szerint egy-egy tábori írnokot (*Feldschreiber*) is magukkal vittek, aki röviden lejegyezte minden zsoldba fogadott kereszt- és vezetéknevét, születési helyét, az átadott előleg (*Anrittgeld*) összegét, valamint felszerelését, amellyel a mustrán meg akart jelenni.⁸¹ Az előlegből kellett a felfogadottnak az utazását és fenntartását megoldania, míg a mustrahelyre nem ért. Gyakran azonban ez az összeg nem volt elegendő a költségek fedezésére, ugyanis a toborzó- és a mustrahely között nem egy esetben több száz kilométer távolság volt, vagy a leendő katona az átvett pénzt egyszerűen a környék fogadóiban elitta.⁸² Bizonyos esetekben előfordult, hogy a toborzott első zsoldjára előleget kapott, amit azután bejegyezték a mustralistára. Ezen eljárás lezárásaként a toborzottak egy *Laufzettel*⁸³ kaptak, amire felírták a szemle helyét, időpontját, valamint a mustrahelyen az előzetes szervezéssel megbízott *Fourierek*, szállásmesterek nevét.⁸⁴

A *Reiterbestallungban* Schwendi úgy határozta meg, hogy a *Rittmeisterek* a német lovasokhoz, amennyire csak lehetséges, csak nemeset fogadjanak fel, akiknek gyakorlott lovasokkal és csatlósokkal, valamint megfelelő felszereléssel kellett rendelkezniük. Emellett a toborzónak ügyelni kellett arra, hogy kétes elemek ne keveredhessenek a felfogadottak közé, így is csökkentendő bármiféle lázadás lehetőségét. A hadba vonulóknak kötelességük volt kíséretük tagjait olyan megfelelő ruházattal ellátni, amely mind a katonát, mind pedig fegyverzetét megóvta az időjárás viszontagságaitól.⁸⁵

A lovas lövészek és a kürasszírok felfogadását és vezényelést vállaló hadivállalkozóknak a német lovasokhoz hasonló, szigorú társadalmi megköötöttségekkel nem kellett

---

⁷⁹ Redlich 1964. 41. o.; Waidmayr 2003. 44. o.; Blau 1985. 24. o.

⁸⁰ Redlich 1964. 41. o.; Waidmayr 2003. 44., 46. o.; Baumann 1994. 53. o.; Möller 1976.; Rüstow 1864. 202. o.

⁸¹ Waidmayr 2003. 47. o.; Möller 1976. 15. o.; Burschel 1994. 100. o.; Rüstow 1864. 202–203. o.

⁸² Waidmayr 2003. 47. o.; Krüger 1996. 49. o.

⁸³ A szó pontos fordítását nehéz megadni, jelentését csak körülírni lehet. Ez egyfajta útlevelnek vagy igazolásnak tekinthető.

⁸⁴ Waidmayr 2003. 47. o.; Möller 1976. 15. o.; Burschel 1994. 97–114. o.; Baumann 1994. 53–57. o.; Blau 1985. 22–27. o.

⁸⁵ Janko 1871. 173., 177–178., 193. o.

„megküzdeniük.” Előbbiek esetében a nemesi származás nem volt elengedhetetlen,⁸⁶ s e két csapatnem felfogadásával megbízottakat – séma szerint – csak arra intették, hogy lovasaik tapasztaltak és bátrak legyenek.⁸⁷ A két lovasscsapatnemben szolgáló nemeseknek pedig meghagyták, hogy a magukkal hozott lovasok fegyvereit és fegyverzetét biztosítsák.⁸⁸

A mustrahely kijelölése közel sem volt tekinthető problémamentesnek. A tizenöt éves háború időszakában a német gyalogság és lovasság megmustrálására – a magyar hadszíntér közelsége miatt – az esetek többségében az alsó-ausztriai tartományban került sor.⁸⁹ Emellett az általam átvizsgált *Bestallung*okból kiderül, hogy az Udvari Haditanács Csehországban (Königrätz),⁹⁰ Sziléziában (Troppau),⁹¹ Morvaországban (Wischa)⁹² is jelölt ki szemlehelyeket a zsoldba fogadottak részére.

A vallon, francia és lotaringiai lovasságot többnyire Bécs környékén mustrálták meg először.⁹³ Kivétel ez alól a Giovanni Baptista Miniati 1597. május 7-i keltezéssel kiadott *Bestallung*ban szereplő utasítás, amely szerint a 100 vallon lovas lövész felfogadásával megbízott kapitánynak mustrahelyül a Kölni Választófejedelemség területét határozták meg.⁹⁴ A Jacomo Barbiano de Belgiojoso által felfogadott 100 vallon lovas lövést pedig az Udvari Haditanács rendelkezése szerint Kassán kellett szemlére vinni.⁹⁵

A császár zsoldjába szegődött olasz lovasok mustrájának helyszínét az udvar az Itáliai-félszigethez legközelebb eső területen, Dél-Tirolban jelölte ki: Giulio Cesare Strassoldo 300 lovas lövészének 1595-ben a Görzi grófságban kellett szemlén részt vennie.⁹⁶

Amennyiben mind a felfogadott lovasok, mind pedig az uralkodó által kijelölt biztosok is megérkeztek a mustrahelyre, kezdetét vehette a szemle. A *Reiterbestallung* 18.

---

⁸⁶ Wrede 1898. 6. o.

⁸⁷ Vö. Gian Baptista Miniati, Hans Leonhard von Jell, Carlo de Verleine, Attilio Vimercato *Bestallungja* 100–100 vallon lovas lövész élére, 1597. május 8. ÖStA KA Best. 531/1597.; Simon Graf von Lippe *Bestallungja* 500 kürasszír felfogadására, 1598. július 15. ÖStA KA Best. 587/1598.

⁸⁸ Wrede 1898. 6. o.

⁸⁹ Vö. Peter von Asselborn *Bestallungja* egy 150 fős lovas lövész kompánia élére, 1602. július 5. ÖStA KA Best. 720/1602.

⁹⁰ Karl von Tettau 1000 német lovasának a mustrájáról: Emlékeztető Waclaw Berkha, Albrecht Behaim és Felitian Mosch mustrafelügyelők részére, 1598. július. ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv (HKA), Hoffinanz Protocollum (Pr.) Register (R.) weise Nummer (w Nr.) Band (Bd.) 516 Prag 1598. Fol. 190r.

⁹¹ Abraham Dohna *Bestallungja* 600 lovas lövész felfogadására, 1594. február 9. ÖStA KA Best. 472/1594.

⁹² Sdenko Berkha *Bestallungja* 600 németlovas felfogadására, 1594. február 23. ÖStA KA Best. 473/1594.

⁹³ Sahin-Tóth 2004. 1180. o.; Simon Graf von Lippe *Bestallungja* 500 kürasszír felfogadására, 1598. július 15. ÖStA KA Best. 587/1598.; Flaminio Alticati *Bestallungja* 100 kürasszír felfogadására, 1599. április 14. ÖStA KA Best. 623/1599.; Philippe-Emmanuel de Lorraine, Mercoeur hercegének *Bestallungja* 500 kürasszír felfogadására, 1600. április 24. ÖStA KA Best. 655/1600.; Philippe-Emmanuel de Lorraine, Mercoeur hercegének *Bestallungja* 1000 kürasszír és lovas lövész vezényletére, 1601. április 12. ÖStA KA Best. 684/1601.; Giorgio Basta *Bestallungja* 1000 vallon lovas lövész felfogadására, 1602. augusztus 12. ÖStA KA Best. 721/1602.; Carlo Gonzaga duca di Nivers *Bestallungja* 1000 kürasszír felfogadására, 1602. ÖStA KA Best. 731/1602.

⁹⁴ Giovanni Baptista Miniati kapitány *Bestallungja* a 100 vallon lovas lövész felfogadására, 1597. május 8. ÖStA KA Best. 531/1597.

⁹⁵ Giacomo Barbiano de Belgiojoso *Bestallungja* 100 vallon lovas lövész felfogadására, 1603. augusztus 23. ÖStA KA Best. 745/1603.

⁹⁶ Giulio Cesare Strassoldo *Bestallungja* 300 lovas lövész felfogadására, 1595. március 17. ÖStA KA Best. 486/1595.

cikkelyének értelmében, a *Rottmeisterek* vezetésével 50 lovasonként meghatározott rendben, egymás után kellett elvonulniuk a toborzottnak a szemlére kirendelt biztosok előtt.⁹⁷ A mustra alkalmával a lovasok kereszt- és vezetéknevét be kellett jegyezni mustralajstromba.⁹⁸ Mindeddig magam egy, a lovasok szemléről készített iratot találtam kutatásaim során. Eszerint 1595. május 8-án a frank kerület 1000 német lovasának toborzását és mustráját felügyelő hadbiztosok név szerint felsorolták a zászlók alá állt nemeseket, de kíséretük tagjainak – ellentétben a *Reiterbestallung* rendelkezésével – nevét nem, csak számát adták meg.⁹⁹

A szemle alkalmával azonban nem csupán a *Bestallungok*ban is említett visszaélésekkel kellett megbirkózniuk az oda rendelt személyeknek. 1594 júliusában a frank kerület által kiállított 1000 német lovas mustráján Hieronymus von Kress fizetőmester és a császári biztosok (Dietrich von Schwendi és Paul Kurcka) igen komoly problémával kerültek szembe, hiszen a kijelölt helyen, az előre megadott időben a tervezett három zászló lovasból mindössze egy, a bambergi jelent meg, azonban az sem teljes létszámban. A másik kettő (würzburgi és nürnbergi) – a távoli toborzóhelyek miatt – még messze járt. Miután a jelenlévőkhöz megérkezett a hiányzó 43 ló,¹⁰⁰ *Rittmeisterük*, Christoff von Brandstein, a *Bestallungjukra* – amely szerint hét napnál tovább nem lehetett várakoztatni mustra¹⁰¹ nélkül a katonákat – és a drágaságra hivatkozva követelte azonnali megmustrálásukat és kifizetésüket. Azonban Kress nem volt hajlandó egy külön szemlét tartani részükre, s a már kijelölt július 29-i dátumhoz ragaszkodott. A másik két zászló július 23-án, illetve 25-én megérkezett. Kress úgy vélte, hogy vitáját lezárandó Brandsteinnel, azonnal hozzáfog a mustrához. A két zászló kapitánya azonban lovaik fáradtsága miatt néhány nap haladékot kért. Így a szemle ideje augusztus 3-ára csúszott. A későn érkezett zászlók lovasai azonban hangosan fejezték ki csalódottságukat, mikor kihirdették ezt a megállapodást, hiszen a bambergiek előlegre és várópénzre (*Wartgeld*) 24 rajnai forintot kaptak, míg ők csak 18-at, s azzal fenyegetőztek, hogy semmiképpen sem engedik magukat megmustráltatni, és még kevésbé kívánnak a török ellen vonulni ilyen feltételekkel. Kress ebben a drámai helyzetben – más eszköze nem lévén – a katonák becsületére próbált apellálni: a kerületi rendek elégedetlenségére, valamint az egész kereszténység érdekét szolgáló hadjárat fontosságára utalt. Ezek a szavak azonban vajmi keveset értek, a lovasok kitartottak elhatározásuk mellett. A megbízott kerületi fizetőmester végül kénytelen-kelletlen engedett a katonák nyomásának és a császári biztosok ajánlásának, és különböző jogcímenek kifizette a maradék 6 forintot lovasonként, bár jogtalanul és felesleges költségnek tartotta ezt. Mindezek eredményeként augusztus 3-án megtartották a mustrát, és az egység elindulhatott a magyar hadszíntérre. Kress mentségül mindenképpen meg kell említeni, hogy a kerület rendjei által felkért *Obrist*, Miksa főherceg lemondott tisztségéről még július 19-én, valószínűleg azért, mert ekkoriban vette át a belső-ausztriai tartományok kormányzását. A helyettesül kijelölt Wilhelm Freiherr

⁹⁷ *Janko* 1871. 176. o.; *Lünig* 1723. 60. o.; a speyeri birodalmi gyűlés határozatai, 1570. HStA MEA RA Fasc. 57. Fol. 64v.; a Fronsperger által készített *Reiterbestallungban* a 25. cikkely. *Fronsperger* 1573. XIVr.

⁹⁸ *Lünig* 1723. 60. o.; *Janko* 1871. 177. o.

⁹⁹ A hadbiztosok jelentése, 1595. május 8. HStA MEA FK Fasc. 5. Fol. 199r–214v.

¹⁰⁰ Feljegyzés a frank kerületi lovasság szervezéséről, 1594. HStA MEA FK Fasc. 4. Fol. 116r.

¹⁰¹ A frank lovasság *Bestallungja* 1594-ből. ÖStA KA Best. 481/1594.

von Redern pedig betegségre hivatkozva maradt távol a frank lovasság táborától. Így a kerületi fizetőmester mögött nem állt olyan tekintély, amely jobb belátásra bírta volna a parancsmegtagadásra készülő katonákat.¹⁰² A német lovasoknak a szemle végeztével felolvasták a *Reiterbestellung* pontjait, amelyre a megjelenteknek a főtábornester felszólítására szintén esküt kellett tenniük. Majd bemutatták tisztségviselőiket.¹⁰³

5. A császári szolgálatba fogadott nyugati lovasság leszerelése vagy továbbszolgálása

A hadjárat befejeztével az uralkodó akarata szerint az egységet vagy feloszlatták vagy tovább szolgált. Az egység feloszlátását nemritkán maguk a katonák kérték, hogy elmaradt zsoldjukat megkapják. Anyagi igényeik kielégítése esetén a további szolgálat ellen nem emelhetek volna kifogást. A zsoldosok azonban legtöbbször megtagadták a továbbszolgálatát, mivel jól tudták, hogy erre pénz még annyi sem lenne, mint a feloszlátásukra. A legtöbb esetben nem maradt egyéb lehetőség, mint az, hogy a csapatot kvártélyba vonulásra utasítsák, így a katonák a lakosság kirablásával tarthassák el magukat. Ezután az Udvari Haditanács az egységnek vagy zászlónak egy feloszlátási helyet (*Abdankplatz*) jelölt ki általában Alsó-Ausztriában, ahol hosszabb vagy rövidebb idő elteltével megtörtént a leszerelésük. A zsoldosok külön kérték, hogy ne egy elszegényedett vidékre, hanem egy „jó” feloszlátási helyre rendeljék őket. Az egység leszerelésének alkalmával – német szokás szerint – a csapatzászlókat bevonták, a katonákat lefegyverezték és menlevéllel (*Passport*) elbocsátották. A feloszlátást egy külön erre rendelt felügyelő irányításával mustrával kellett egybekötni, azért hogy a zsoldra jogosultak pontos létszámát, a lovasságnál a lovak hiányát, a csapat által a különböző helyeken okozott károkat, valamint az elmaradt zsoldot meg lehessen állapítani. Ekkor a kifizetendő pénz mértékéről is megalkudtak a felek a legutolsó mustralajstrom alapján. Az egység köteles volt a korábban, valamint a feloszlátási helyen okozott károkat összeírni (aláírással és pecséttel ellátva) és megtéríteni a zsold kifizetése után.¹⁰⁴ Addig is egy nyílt pátensben az uralkodó a károsultak türelmét kérte.¹⁰⁵

A katonák még ezt – a már lecsökkentett – zsoldot sem kapták meg teljes egészében készpénzben. Részükre a ki nem fizetett hópénz értékében hitellevelet, az úgynevezett *Restzettel* állították ki,¹⁰⁶ amelyet a hadi fizetőmesteri hivatalban lehetett beváltani.¹⁰⁷ Ezeket az *Obrist* vagy a tisztek, vagy nem ritkán polgárok vásárolták fel a katonáktól, hogy később ők követeljék a teljes térítést.¹⁰⁸ Az egységet elbocsátó megállapodást a fő-

---

¹⁰² Hieronymus von Kress jelentése a frank kerületi gyűléshez, 1594. szeptember 28. HHStA MEA FK Fasc. 4. Fol. 133r–137v.

¹⁰³ *Meynert* 1854. 99. o.

¹⁰⁴ II. Rudolf 1600 novemberében parancsba adta, hogy a 6 francia lovas kompánia leszerelésénél a nekik fizetendő hátralékos zsoldból vonják le az általuk okozott károk értékét. II. Rudolf levele Mátyás főherceghez, 1600. november 15. ÖStA KA AFA 1600/11/1.

¹⁰⁵ Megállapodás Heinrich Kreziriercki lovasainak feloszlátásáról, 1596. január 29. ÖStA KA AFA 1596/1/9 ½.

¹⁰⁶ *Heischmann* 1925. 193–195. o.

¹⁰⁷ Megállapodás Heinrich Kreziriercki lovasainak feloszlátásáról, 1596. január 29. ÖStA KA AFA 1596/1/9 ½.

¹⁰⁸ *Heischmann* 1925. 193–195. o.

herceg, a csapatot felosztató bizottság tagjai, valamint a csapatot vezénylő tiszt hitelesítette aláírásával, mint például 1596 januárjában Krezirierzki *Rittmeister*.¹⁰⁹ A leszerelt katonaságot pedig fel kellett szólítani, hogy tovább ne élőködjenek a felosztási helyen élő alattvalókon és vonuljanak el.¹¹⁰

A Nicolaus Gablmann által 1595. november 25-én készített kimutatásból kiderül, hogy abban az évben, a hadjáratot követően a frank, cseh rendek által felfogadott német lovas lövészek, alsó- és felső-ausztriai, morva, mecklenburgi, rajnai, valamint sváb lovasaságot részben felosztatták, részben téli táborba vonult.¹¹¹

A felfogadott egységeknek – ha rendszeresen kapták a katonák a zsoldjukat – a szerződésük lejárta után tovább kellett szolgálniuk, amíg ezt az uralkodó szükségesnek tartotta. Ezen elv megvalósulását azonban a krónikus pénzhiány, a hatalmas mértékűre dagadt zsoldhátralék megakadályozta. Kiutat kellett tehát keresni a császár vagy a főhadparancsnok követelése, valamint a zsoldosok kifizetésre vagy felosztásra vonatkozó igénye között. A megegyezés egyetlen járható módja az úgynevezett *Accordo* (megállapodás) megkötése volt, amelyet feltehetően németalföldi minta alapján honosított meg az Udvari Haditanács a vallon, francia és lotaringiai csapatok továbbbszolgáltatására.¹¹²

1595. december 21-én például *Accordo*t kötött Mátyás főherceg megbízottjaival Adolf von Schwarzenberg, amelynek értelmében a hátralékban lévő zsoldjukról megállapodtak, a lovasok okozta kárt meg kellett téríteni, a megmaradtakat pedig új egységeké kellett szervezni.¹¹³ A vallon kürasszírokat és lovas lövészeket 1596. január 5-én Ernst zu Eck, Jacob Püchler és Hans Leonhard von Jell biztosok megmustrálták, újjászervezték (*Reformierung*), aegységeit összevonták (*Reduktion* vagy *Unterstoßung*), és az új feltételek mellett megszabták az összesen hat kompániát kitevő csapat fizetését is.¹¹⁴

Az *Accordo*val továbbbszolgált egységeket a következő hadjárat évből újonnan toborzott egységekkel egészítették ki. A vallon, francia, lotaringiai és német kürasszírok esetében is találunk arra példát, hogy a magyar hadszíntéren kieleltetett egységeket újak toborzásával feltöltötték és átszervezték: 1601. április 12-én Mercour kapott arra megbízást, hogy megmaradt 200 lovasa mellé még 3 kompániát fogadjon zsoldba. 1602. május 7-én Philipp Otto Graf zu Salm, Wild- und Rheingraf kapott megbízást szintén 300 kürasszír felfogadására, a már meglévő 3 kompániája mellé. Egy esztendővel később szintén ő vehetett át megbízást az Udvari Haditanácstól arra, hogy az 1400 főből álló lovasságát egészítse ki elbocsátott kürasszírokkal és lovas lövészekkel.¹¹⁵ Arra is akad példa, hogy az átszervezés alkalmával a zsoldosok más fegyvernem kötelékébe kerültek, hiszen – mint

---

¹⁰⁹ Megállapodás Heinrich Kreziriercki lovasainak felosztásáról, 1596. január 29. ÖStA KA AFA 1596/1/9 ½.

¹¹⁰ Az Adolf von Althan Freiherr gyalogezredének kilengései elleni pátens, 1599. november 24. HHStA MEA Mandate, Patente und Passbriefe in Kriegsachen Konv. 2. Fol. 113r–v.

¹¹¹ *Heischmann* 1925. 230., 236–237. o.

¹¹² Uo. 196. o.

¹¹³ Adolf von Schwarzenberg *Accordo*ja, 1595. december 21. ÖStA KA AFA 1595/12/2 1/8a., illetve ÖStA KA Best. 496/1595.

¹¹⁴ Jegyzék az újjászervezett Schwarzenberg-féle vallon lovasságról, 1596. január 5. ÖStA KA Best. 499/1596.; *Heischmann* 1925. 225–227., 251–252. o.

¹¹⁵ Philipp Otto Graf zu Salm, Wild- und Rheingraf *Bestallung*ja 1400 kürasszír és lovas lövész felfogadására, 1603. augusztus 10. ÖStA KA Best. 748/1603.

ahogyan már említettem – 1602 novemberében Tilly vallon gyalogezredének 400 katonája – négy századba osztva – dragonyosként szolgált tovább a magyar hadszíntéren.¹¹⁶

A továbbbszolgálókat téli szállásra rendelték. A vallonokat általában magyar területeken helyezték el, megkímélendő az örökös tartományokat, s ellátásukkal a környék vármegyéit, városait és falvait bízták meg. Az uralkodó eltartásukat egyszerűen áthárította a környék vármegyéire, akik határozataikban megfelelő árszabás ellenében vállalták is ezen feladat teljesítését. A kvártélyra rendelték azonban fizetlenségük miatt gyakran a környékéről maguk „szerezték be” a létfenntartásukhoz szükséges élelmet, takarmányt és tüzelőt. Sopron, Vas és Zala vármegyék nemesi közgyűléseinek anyagaiban bőségesen és gyakori ismétlődéssel találhatóak olyan cikkelyek, amelyekben a tanácskozni gyűlt nemesek panasszal éltek a falvaikat sarcoló vallonokkal és franciákkal szemben, s áthelyeztetésükért folyamodtak Mátyás főherceghez.¹¹⁷

6. „A háború éltető ereje a pénz”¹¹⁸

A Zacharias Geizkoflertől 119 idézett mondat kitűnően kifejezi azt, hogy a XVI. század végének kortársai mennyire tisztában voltak azzal, hogy egy háború sikeres megvívása az anyagi források kiapadásától vagy bőségétől nagymértékben függött. A továbbiakban azt mutatom be, hogy a tizenöt éves háborúban szolgált lovasoknak – a felfogadásukra kiadott *Bestallungok* szerint – az Udvari Kamarának hónapról-hónapra mekkora összeget kellett volna utalványoznia, s ebből mennyi jutott el valójában hozzájuk. Fontos kérdés tisztázni, hogy a hadivállalkozók hogyan igyekeztek – saját érdekeiket maximálisan szem előtt tartva – minél több pénzt kisajtolni megbízójuktól, ezzel is tovább növelve a háború árát.

6.1. A császári szolgálatba fogadott nyugati lovasság költségei

Az 1597/1598. évi és az 1603. évi regensburgi birodalmi gyűlésekre összeállított pozíciókban a császári udvar a rendek segélyének szükségességét a hadsereg fenntartásának óriási és folyamatosan emelkedő kiadásaival igyekezett alátámasztani. A császári lovasság költségeinek vizsgálatánál a csapatnemenként és a csapatnemen belül szerte-

---

¹¹⁶ Laurentio de Rame, Charles de Agenta, Guilliom de Waux, Mercure de Mariloff *Bestallungja* 100–100 vallon dragonyos felfogadására, 1602. november 19. ÖStA KA Best. 727/1602.; *Fuchs* 1972. 221. o.; *Heischmann* 1925. 250. o.

¹¹⁷ *Sahin-Tóth* 2004a. 1156–1177. o. A vallon és francia katonaság ellátásáról: *Bilkei-Turbuly* 1989. 632. c., 640. c., 656. c., 665. c.; *Turbuly* 2002. 231. c., 243. c., 244. c., 295. c.; 410. c., 432. c.; *Tóth P.* 1989. 492. c., 493. c., 505. c., 509. c., 511. c., 517. c., 524. c., 539. c., 633. c., 641. c.; *Tóth P.* 1992. 761. c., 768. c., 771. c., 936. c. Zacharias Geizkofler feljegyzése Mátyás főhercegnek, 1599. augusztus. ÖStA KA AFA 1599/8/12.

¹¹⁸ „*Nervus belli ist das geld*”, vö. *Müller* 1901. 256. o.

¹¹⁹ A dél-tiroli Brixenben (ma Bressanone, Olaszország) született Zacharias Geizkofler (1560–1617) kora egyik legkitűnőbb pénzügyi szakembere volt. Egyetemi tanulmányai után a Fugger család szolgálatába szegődött, majd 1589-ben birodalmi fizetómester lett, amely hivatalát 1604-ig töltötte be. Kinevezését a különböző délnémet bankházakhoz fűződő jó kapcsolatainak is köszönhetette, hiszen feladata szerint a megszavazott, de még be nem hajtott birodalmi segélyekre kellett előre felvennie kölcsönöket. Geizkoflernek 1594 és 1603 között mintegy 12 millió rénes forintot sikerült ilyen módon előteremtenie. 1597-ben magyarországi főeltesmesterré nevezte ki az uralkodó, amely tisztségéről 1601-ben mondott le. ADB 8. Bd. 529. o.; *Müller* 1938. 3–80. o.; *Bog* 1971. 20–21. o.; *Winkelbauer* 2003. 326–327. o.

ágazó alap és plusz jövedelmek tükrében nem vállalkozom és nem is vállalkozhatom arra, hogy az egyes egységek *Bestallung*jai alapján bemutassam az összes tisztségviselőnek és lovasnak szánt havi zsold állandó és exponenciális emelkedését. Ez csak egy végeláthatatlan és áttekinthetetlen adathalmazt eredményezne. Arra azonban az iratok alapján lehetőség nyílik, hogy egyazon évből a német lovasok, a lovas lövészek és a kürasszírok egy hadjárat vagy egy hónap időtartamra kiszámított költségeit láttassam.

Az 1597/1598. évi regensburgi birodalmi gyűlésre készült kimutatásban szereplő adatok szerint 1000 német lovas előlegére, hat hónapi zsoldjára és leköszönésére összesen 166 816 rajnai forintot számoltak.¹²⁰ A lovas lövész alakulatok összköltségének meghatározásához az 1598-ban a lovasság élére kinevezett Giorgio Basta *Bestallung*jához csatolt iratot szeretném idézni. Eszerint egy hónapra 100 fő költségei 1461 forintra rúgtak, míg 1000 lovasra és az *Obrist* helyettesére összesen 14 730 forintot kellett volna költenie az Udvari Kamarának. A szintén Basta *Bestallung*jával összefűzött másik irat alapján pedig megállapítható, hogy egy 100 fős kürasszír kompánia egy hónapi zsoldját 1873, míg 1000 lovas és az *Obrist* helyettesének összesen 18 880 forintban határozták meg.¹²¹

Az előbb említett összegekből az Udvari Kamara – minden igyekezete ellenére – csak egy töredékét tudott kifizetni a hadi fizetőmestereken keresztül. Ezt a továbbiakban néhány jellemző példával szeretném illusztrálni.

A lovasok esetében – csakúgy mint a gyalogosoknál – akár több évig is elhúzódott a tartozások rendezése. Az Udvari Haditanács egyik legtöbbször foglalkoztatott hadivállalkozójának, Karl von Tettaunak 1595-ben felfogadott 200 lovas lövészt csak 1598 augusztusában tudták kifizetni. A Bécsben hátrahagyott Udvari Kamara azon hónap 20-i levelében jelezte a prágainak, hogy az 1000 rajnai forint hátralékot immár rendezte.¹²²

Az Udvari Haditanács 1598-ban Tettaut 1000 főnyi német lovas felállításával bízta meg. A prágai Udvari Kamara jegyzőkönyveiből kiderül, hogy a megbízott az előlegre május 25-én 7500,¹²³ míg az első mustrára júliusban 18 586 forintot vett át.¹²⁴ Geizkofler szeptember 8-i levelében már arról tájékoztatta az Udvari Kamarát, hogy Tettau panaszkodik az elmaradt zsold miatt.¹²⁵ A hadjárat végeztével lovasai a csehországi Polna mezővárosába, Hertwig von Seidliz birtokára vonultak, hogy ott várják leköszönésüket és 72 000 rajnai forintra rúgó zsoldhátralékuk kiegyenlítését.¹²⁶ Ez azonban nem történt

¹²⁰ Egy német lovasezred zsoldszámvetése, amely az 1597/1598. évi regensburgi birodalmi gyűlésre készült. HHStA MEA Militaria Fasc. 5. Fol. 12r–13v.; *Bagi* 2001. 429. o.

¹²¹ Zsoldszámvetés 1000 lovas lövész egy hónapi zsoldban tartásáról, 1598. A lovasság élére kinevezett Giorgio Basta *Bestallung*jának melléklete. ÖStA KA Best. 565/1598.; *Bagi* 2001 429–430. o.

¹²² A Bécsben hátrahagyott Udvari Haditanács levele Prágába, 1598. augusztus 20. ÖStA HKA Hoffinanz, Pr., Exp., w Nr., Bd. 514. Prag 1598. Fol. 208r.

¹²³ A prágai Udvari Kamara utasítása az udvari fizetőmesterek, hogy a Tettau által felfogadott lovasok előlegével számoljon el, 1598. augusztus. ÖStA HKA Hoffinanz Pr. Registratur (Reg.) w Nr. Bd. 516. Prag 1598. Fol. 268v.

¹²⁴ A prágai Udvari Kamara utasítása az udvari fizetőmesterek, hogy a Tettau által felfogadott lovasok mustrájára kifizetett pénzzel számoljon el, 1598. augusztus. ÖStA HKA Hoffinanz Pr. Reg. w Nr. Bd. 516. Prag 1598. Fol. 237v.

¹²⁵ Geizkofler szeptember 8-i levele a prágai Udvari Kamarához, 1598. szeptember 8. ÖStA HKA Hoffinanz Pr. Exp. w Nr. Bd. 514. Prag 1598. Fol. 241r.

¹²⁶ Karl von Tettau levele a prágai Udvari Kamarához, 1598. december. ÖStA HKA Hoffinanz Pr. Exp. w Nr. Bd. 514 Prag 1598 Fol. 306r.

meg abban az esztendőben, hiszen Michael Zeller hadi fizetőmester december 24-i levelében azt jelentette Prágába, hogy egyik tisztviselőjét ugyan elküldte Tettau lovasainak a mustrájára és elbocsátására, de mivel az *Obrist*ot érkezéséről senki sem tájékoztatta, így ő (már mint Tettau) elutazott Meilbergbe.¹²⁷

A prágai Udvari Haditanács 1598 augusztusában utasította a bécsi hivatalt, hogy rendezze az 1594-ben 125 lovas lövészt zsoldba fogadott Ulrich von Königsberg¹²⁸ felé a 3713 forint és 12 krajcár rúgó tartozást.¹²⁹

Adolf von Schwarzenberg 1595. december 21-én *Accordó*t kötött Mátyás főherceg megbízottjaival, amelynek értelmében a hátralékban lévő három és fél hónapnyi zsoldjukból, a korábban már megkapott pénz- és élelembeli juttatások (16 000 rajnai forint még az első mustra előtt és összesen 3900 rajnai forint értékű élelem) miatt, 28 000 rajnai forint fizetésük több mint a felét, mintegy 16 000 rajnai forintot vontak le. A megállapodás szerint a lovasok okozta kárt meg kellett téríteni, a megmaradtakat pedig új egységekké kellett szervezni.¹³⁰ Schwarzenberg az *Accordóra* december 28-án adott válaszában elfogadta az átszervezés szükségességét, a mustra előtt átvett 16 000 rajnai forint levonásával azonban nem értett egyet, mivel állítása szerint ezt lovasai az előleg hátralékának kiegyenlítésére kapták. Emellett kérte az udvart, hogy az élelemért elszámolt összeget se vonják le katonái zsoldjából.¹³¹ A vallon kürasszírok, lovas lövészek mustrája és átszervezése után megmaradt összesen hat kompániának több mint 9700 rajnai forint fizetést kellett kapnia havonta.¹³²

6.2. A császári szolgálatba állt hadivállalkozók érdekérvényesítése

Természetesen felölik a kérdés, hogy a megbízott hadivállalkozóknak mindezek ellenére miért érte meg a császári hadsereg szolgálatába szegődni? A választ – véleményem szerint – két tényező együttes vizsgálata adja meg, amelyek szorosan összefüggtek egymással. Végigtekintve a *Bestallung*okon megállapítható, hogy bizonyos személyek jó udvari kapcsolataik révén többször is megbízást kaptak csapatok toborzására, mint például Tettau, Hohenlohe vagy Kollonich. A prágai és bécsi Udvari Kamara tanácsosai 1595-ben, valamint Zacharias Geizkofler 1597 januárjában fel is hívta arra a figyelmet, hogy a hadivállalkozók kiválasztásánál ne a megbízott udvari kapcsolatai, hanem rátermettsége legyen a döntő.¹³³ Ezek a személyek tisztában voltak azzal, hogy ha az Udvari

---

¹²⁷ Michael Zeller december 24-i levele a prágai Udvari Kamarához, 1598. december 24. ÖStA HKA Hoffinanz Pr. Exp. w Nr. Bd. 514. Prag 1598. Fol. 315r.

¹²⁸ Ulrich von Königsberg *Bestallungja* egy 125 fős német lovas lövész zászló felállítására, 1594. ÖStA KA Best. 471/1594.

¹²⁹ A prágai Udvari Kamara utasítása a Bécsben hátrahagyottak, 1598. augusztus. ÖStA HKA Hoffinanz Pr. R. w Nr. Bd. 516. Prag 1598. Fol. 234r.

¹³⁰ Adolf von Schwarzenberg *Accordója*, 1595. december 21. ÖStA KA AFA 1595/12/2 1/8a. Fol. 588r–591r., illetve ÖStA KA Best. 496/1595. Fol. 68r–70v.

¹³¹ Adolf von Schwarzenberg válasza az *Accordóra*, 1598. december 28. ÖStA KA AFA 1595/12/2 1/8d.

¹³² Jegyzék az újjászervezett Schwarzenberg féle vallon lovasságról, 1596. január 5. ÖStA KA Best. 499/1596.; *Heischmann* 1925. 225–227., 251–252. o.

¹³³ A prágai Udvari Kamara szakvéleménye, 1595. január. ÖStA KA AFA 1595/2/ad 1a.; a Bécsben hátrahagyott Udvari Kamara szakvéleménye, 1595. február 1. ÖStA KA AFA 1595/2/ad 1b.; *Müller* 1901. 243. o.; *Szekfü* 1928. IV. 349. o.; *Pálffy* 1997. 28. o.

Kamara, a velük szemben felhalmozódott adósságot nem is tudja maradéktalanul készpénzben kifizetni, ám udvari tisztségek, címek, ajándékok és nem utolsó sorban birtokok révén kárpótolja majd őket.¹³⁴ (Arra, hogy ez utóbbi mennyire nem példa nélküli a tizenöt éves háború időszakában, jellemző Huszár Péter esete, aki 3092 forint, 56 krajcár és 2 dénárt kitevő zsoldhátralékának kiegyenlítésére Nána és Dudár falvakat kérte és kapta meg 1594-ben.¹³⁵) Emiatt a főként német nemzetiségű lovasok toborzására megbízást kapott személyek igyekeztek érdekeiket érvényesíteni az Udvari Haditanáccsal folytatott tárgyalásaik alkalmával, s a kínálkozó lehetőségeket kihasználva minél magasabb zsoldot kicsikarni megbízójuktól, mind saját személyüknek, mind pedig alárendeltjeiknek. A német vagy feketé lovasok fizetéséről – hasonló módon, mint szervezetéről – az 1570. évi speyeri birodalmi gyűlés határozatai rendelkeztek. Azonban az iratot összeállító Lazarus von Schwendi az *Obrist* és stábjának havi javadalmazásáról említést sem tett. Ennek megállapítását – szándékosan vagy sem – a mindenkori két szerződő fél meg egyezésre bízta, illetve bízhatta.¹³⁶ Ezért nem is csodálkozhatunk azon, hogy a személyes érdekérvényesítés az ezen csapatnem felfogadásával megbízottak esetében döntő jelentőségű volt. Szembetűnő például, hogy a birodalmi segélyből vagy a birodalmi kerületek által közvetlenül kiállított egységek *Obrist*jainak zsoldja felülmúlta mindenki másét: Georg Friedrich von Hohenlohét 1595-ben a frank kerület rendjei megbízták 1000 – a magyar hadszíntérre küldendő – német lovas felállításával és vezényletével. Feladata ellátásáért saját személyére (!) minden lovas után 1 rajnai forintot, azaz 1000 forintot kellett, hogy kapjon, s emellett még ellátására (*Tafelgeld* = asztalpénz) és plusz jövedelemként további 500 forint havi zsoldban részesült. Helyettese pedig a *Bestallung* szerint hónapról-hónapra 300 forintra számíthatott.¹³⁷ Két évvel később ismét Hohenlohe kapott megbízást a frank kerület rendjeitől 1000 német lovas felfogadására ugyanezekkel a feltételekkel.¹³⁸ Ugyanezen évben, 1597-ben kapott megbízást August lüneburgi herceg arra, hogy 1000, az alsó-szász kerület segélyéből kiállítandó német lovas toborozzon és vezényeljen. *Bestallung*jából saját fizetése nem derül ki, ám újabb plusz költségeket eredményező kitévelt található benne. Eszerint a zászlók alá állt főrangúak (hercegi, grófi származásúak) a szokásos 12 forint mellett havonta még 40 vagy 50 rajnai forintot kellett, hogy kapjanak.¹³⁹

Magas méltóságának és az átlagnál nagyobb létszámú (2000 fő) csapatának köszönhetően szintén a kivételezett személyek közé sorolható Franz lüneburgi herceg is, aki 1593 novemberében arra kapott az Udvari Haditanácstól felhatalmazást, hogy 4000 lovas állítson ki, amelynek fele – az irat szerint – az ő közvetlen vezénylete alá tartozott. Ezért a feladatért saját személyére 500, míg helyettese 150 rajnai forintot kapott volna.¹⁴⁰

---

¹³⁴ Redlich 1964. 58–60. o.

¹³⁵ Az Udvari Kamara levele Michael Zeller magyarországi hadi fizetőmesternek, 1594. július 13. ÖStA HKA Hoffinanz Ungarn Fasc. 61. Fol. 220r–v.

¹³⁶ Lünig 1723. 58–69. o.; Janko 1871. 173–193. o.

¹³⁷ A frank lovasság *Bestallung*ja 1595-ből. HHStA MEA Fränkische Kreisakten Fasc. 5. Fol. 254v.

¹³⁸ Georg Friedrich von Hohenlohe *Bestallung*ja 1000 német lovas felállítására, 1597. április. ÖStA KA Best. 527/1597.

¹³⁹ August lüneburgi herceg *Bestallung*ja 1000 német lovas felállítására, 1597. május 6. ÖStA KA Best. 528/1597.

¹⁴⁰ Franz lüneburgi herceg *Bestallung*ja 4000 (2000-t saját maga, 1000–1000 lovasat pedig két kinevezett *Obrist* vezetett) német lovas felfogadására, 1593. november 8. ÖStA KA Best. 460/1593.

Összehasonlításként jegyzem meg, hogy az Osztrák Örökös Tartományok és a Cseh Királyság hadiadóiból 1000 német lovas felfogadásával megbízottak számára 1593-ban egységesen 300, majd 400, míg helyetteseiknek 100, három évvel később pedig 150 rajnai forintot határoztak meg.¹⁴¹ Ezt a zsoldot kapta az a két *Obrist* is, akik Franz lüneburgi herceg 4000 katonájának másik fele fölött parancsnokoltak.¹⁴² Abban az esetben pedig, ha a megbízott 1000 főnél kevesebb német lovas kiállítását vállalta, akkor saját személyére szánt havi zsold is kisebb volt. 1594 februárjában az udvari haditanács Sdenko Berkhanak adta feladatul 600 fő toborzását és vezényletét, aki ezért 300 rajnai forintra számíthatott havonta. Helyettese pedig 100 rajnai forintot kapott.¹⁴³

Természetesen a magasabb zsold kicsikarására tett kísérletek sem jártak eredménnyel minden esetben. Albrecht Pietipessky, akit 1596-ban 1000 német lovas felfogadásával kívántak megbízni, egy jegyzékben saját személyére 1000, míg helyettesének 300 rajnai forintot követelt. Az udvar ezzel szemben az *Obrist*nak – az eredetileg is megállapított – 400, míg helyettesének 150 rajnai forintot ajánlott. Ez utóbbi 30 forintra több volt az első jegyzéken szereplő összeghez képest.¹⁴⁴

A német lovas lövész egységekbe felfogadott főbb tisztségviselők, illetve zsoldosok fizetésénél, valamint a számukra kiutalt plusz jövedelmek megállapításánál szintén szembeötlő, hogy a hadivállalkozók üzleti érzékétől, udvari kapcsolataitól és érdekérvényesítő képességétől függött javadalmazásuk. A több száz vagy akár ezer főt is számláló egységek kiállításával és vezényletével megbízottak részére egységes és a német lovasok vezetőihez hasonló összegű havi zsoldot állapítottak meg. Állításomat két példával szeretném alátámasztani: 1602 májusában Heinrich Matthias von Thurn és Heinrich Kreziriek egy-egy 1000 lovas lövészből álló egység felállítására vehettek át az Udvari Haditanácstól megbízást, amelynek értelmében személyüket 400–400, míg helyetteseiket 150–150 rajnai forintot illette meg hónaponként.¹⁴⁵ Karl von Tettau 1596 áprilisában bízta meg 500 lovas felfogadásával. Ezért és vezénylésükért ő 300, míg helyettese 70 rajnai forintra számíthatott.¹⁴⁶

A száz, százhusz, százhuszonöt, százötven, kétszáz vagy háromszáz lovas lövészt számláló zászlók vagy kompániák vezetését feladatul kapó *Hauptmann*ok és kapitányok hónaponkénti illetményében azonban már jelentős eltéréseket találhatunk a tizenöt éves háború első felében, mint ahogyan a következő táblázat is mutatja.

---

¹⁴¹ Tervezet 1000 német lovas felfogadására, 1593. ÖStA KA Best. 457/1593.; Sebastian Schlick zu Passau *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1593. október 9. ÖStA KA Best. 458/1593.; Albrecht Pietipessky *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1596. április 12. ÖStA KA Best. 503/1596.; Karl von Tettau *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1598. május 8. ÖStA KA Best. 581/1598.

¹⁴² Franz lüneburgi herceg *Bestallungja* 4000 (2000-t saját maga, 1000–1000 lovast pedig két kinevezett *Obrist* vezetett) német lovas felfogadására, 1593. november 8. ÖStA KA Best. 460/1593.

¹⁴³ Sdenko Berkha *Bestallungja* 600 német lovas felállítására, 1594. február. 23. ÖStA KA Best. 473/1594.

¹⁴⁴ Albrecht Pietipessky *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1596. április 12. ÖStA KA Best. 503/1596.

¹⁴⁵ Heinrich Matthias von Thurn és Heinrich Kreziriek *Bestallungja* 1000 lovas lövész felfogadására, 1602. május 3. ÖStA KA Best. 712/1602.

¹⁴⁶ Karl von Tettau *Bestallungja* 500 lovas lövész felfogadására, 1596. április 12. ÖStA KA Best. 501/1596.

*A lovas lövész zászlók és kompániák Hauptmannjainak, illetve kapitányainak zsoldja
a tizenöt éves háború első felében*

<i>Az irat kiadásának dátuma, a megbízott neve, az egység létszáma és nemzetisége</i>	<i>Tisztségviselő</i>	<i>Zsoldja rajnai forintban</i>	<i>Levéltári jelzet</i>
1593. V. 3. Hans Jacob von Thun és Ulrich von Königsberg 125–125 német	<i>Hauptmann</i>	100	451/1593.
1593. VI. 12. Karl von Tettau 120 német	<i>Hauptmann</i>	80	455/1593.
1593. XI. 22. Balthasar Freidrich von Ossa 150 német	<i>Hauptmann</i>	120	465/1593.
1594. II. 9. Abraham Dohna 600 német	<i>Hauptmann</i>	60	472/1594.
1595. III. 17. Giulio Cesare Strassoldo Oberhauptmann 300 olasz (?)	<i>Hauptmann</i>	80	486/1594.
1595. Névtelen mintairat 150 vagy 200 német	<i>Hauptmann</i>	120 vagy 160	498/1595.
1596. IV. 3. Albrecht Pietipessky 200 német	<i>Hauptmann</i>	160	503/1596.
1596. XII. 20. Sigfreid von Kollonich 700 német	<i>Rittmeister</i>	Az első 300 fős kornétára 300. A másik két 200- 200 fős kornétára 200–200.	516/1596.
1597. V. 8. Alphons von Montecuccoli és Germanico Strassoldo 200–200 vallon	Kapitány	240 (160 korona)	530/1597.
1597. V. 8. Giacomo Miniati, Hans Leonhard von Jell, Carlo Verleine és Attilio Vimercato 100–100 vallon	Kapitány	120 (80 korona)	531/1597.
1597. V. 8. Carlo Formentin 200 olasz	Kapitány	240 (160 korona)	533/1597.

Az irat kiadásának dátuma, a megbízott neve, az egység létszáma és nemzetisége	Tisztségviselő	Zsoldja rajnai forintban	Levéltári jelzet
1597. Mintairat a vallon lovas lövészek felfogadására	Kapitány	150	533a/1597.
1597. XII. 17. Sigfreid von Kollonich 700 német	Az <i>Obrist</i> és helyettese irányította a két zászlót	Az első 400 fős kornétára 400. A másik 300 fős kornétára 300.	557/1597.
1598. X. 1. Sigfreid von Kollonich 700 német	Az <i>Obrist</i> és helyettese irányította a két zászlót	Az első 400 fős kornétára 400. A másik 300 fős kornétára 300.	611/1598.

A táblázat adataiból kitűnik, hogy Sigfreid von Kollonich is remekül kihasználta udvari kapcsolatait a magasabb zsoldért. Az 1596 és 1598 tele között három alkalommal kapott megbízást 700–700 fős lovas lövész csapat felállítására, amelyek alegységeinek élére a megszokott *Hauptmann* beosztás helyett az Udvari Haditanács kizárólag neki engedélyezte *Rittmeister*ek kinevezését, amivel együtt járt a *Rittgeld*, mint fizetési egység alkalmazása. Még mielőtt azt feltételeznénk Kollonichról, hogy mindezzel alárendeltjeinek kedvét kereste volna, meg kell említenem, hogy mind a három alkalommal a legnagyobb alegység parancsnoka maga a megbízott lett, ami esetében 300, illetve 400–400 forint plusz jövedelmet jelentett az *Obrist*nek járó fizetés mellett.¹⁴⁷

Az 1594-ben 600 lovas lövész felfogadását feladatuk kapott Abraham Dohna lovasainak a szokásos 12 forint helyett 14 forintot követelt. Emellett egységét az eredetileg megállapított hat zászlóval szemben háromba akarta szervezni, s vezetésükkel nem századosokat, hanem *Rittmeister*eket kívánt megbízni, akiknek így a jóval nagyobb összegű *Rittgeld* járt volna, hiszen amint a táblázatból látható *Hauptmann*jainak a *Bestallung*ban 60 rajnai forint havi zsoldot határoztak meg. Elképzelése azonban kudarcot vallott.¹⁴⁸

A nagyobb zsold kicsikarására tett kísérletek „szép példája” tükröződik vissza két olyan hadivállalkozó esetében is, akik arra kaptak felhatalmazást, hogy küresszír és lovas lövész egységeket szervezzenek és irányítsanak a magyar hadszíntér harcaiban. Karl von Mansfeld az udvarral folytatott tárgyalásai alkalmával azt kérte, hogy a 12 zászló küresszír és 13 kompánia lovas lövész irányításával megbízott *Obrist*nek, Adolf von Schwarzenbergnek, a speyeri birodalmi gyűlés által elfogadott *Reiterbestallung Rittmeister*ekre vonatkozó passzusa alapján, minden lovas után 1 rajnai forintot fizessenek ki, amelyből stábját (két helyettese, strázsamestert, szállásmestert, lármamestert, élésmestert, profoszt) is el kell látnia.¹⁴⁹ Majd egy évtizeddel később az 1400 küresszír és

¹⁴⁷ Vö. Sigfreid von Kollonich *Bestallungja* 700 lovas lövész felfogadására, 1596. december 20. ÖStA KA Best. 516/1596.; Sigfreid von Kollonich *Bestallungja* 700 lovas lövész felfogadására, 1597. december 17. ÖStA KA Best. 557/1596.; Sigfreid von Kollonich *Bestallungja* 700 lovas lövész felfogadására, 1598. december 1. ÖStA KA Best. 611/1598.

¹⁴⁸ Abraham Dohna *Bestallungja* 600 német lovas lövész felfogadására, 1594. február 9. ÖStA KA Best. 472/1594.

¹⁴⁹ Karl von Mansfeld instrukciója a császári tárgyalópartnernek, Hans Leonhard von Jellnek, a vallon katonaság felfogadásáról. ÖStA KA AFA 1595/4/3b. Fol. 309r.

lovas lövész vezetésével megbízott Philipp Otto Graf zu Salm, Wild- und Rheingraf részére az Udvari Haditanács már jelentős összeget határozott meg. *Bestallungj*ából kiderül, hogy saját személyére és stábjára ugyanis összesen 2812 forintot számoltak. A Rheingraf beosztott tisztjeit is jelentős zsoldhoz juttatta, hiszen a 200 kürasszír felfogadásával és vezetésével megbízott Otto Plato von Helversen *Rittmeisteri* rangban 800 forintot kellett, hogy kapjon saját és stábja ellátására. A 100, ugyanezen csapatnemhez tartozó lovas zsoldba fogadására és irányítására rendelt Johann von Boberflaw ugyanezen módon 500 forintban részesülhetett. A felfogadandó három, egyenként 150 fős lovas lövész kompánia élére szintén *Rittmeisterek* kerültek (Georg von Griezka, Kurt Plato Gelbe, Hans Philip Winter), akik stábjukkal együtt 600 forint havi zsoldra számíthatnak.¹⁵⁰ Esetében ezt a különös kegyet még azzal sem magyarázhatjuk, hogy a csapatának zsoldját a birodalmi segélyből finanszírozták, hiszen a többi kürasszír csapat költségeit is ez alapján kívánta fedezni az udvar.¹⁵¹ Valószínűleg az Udvari Haditanács – hasonlóan a tisztségekhez – egyszerűen az egység átvételével a birodalmi kerületek felfogadásaira jellemző magasabb összeget vette alapul.

6.3. A hadivállalkozók pénzügyi visszaéléseinek lehetőségei

A hadivállalkozók egyéni érdekérvényesítése mellett jelentős plusz kiadást, illetve veszteséget eredményeztek a különböző visszaélések, amelyekre gyakran adódott lehetőség. A megbízott ugyanis a felfogadottjaival szemben patriarchális szerepet töltött be, hiszen már az egység szervezésének kiindulópontján saját embereit tette tisztségviselőkké, akik a toborzást végrehajtották. A toborzópénzt, a zsoldot, a leköszönésért járó félhavi fizetséget a hadivállalkozónak fizette ki az Udvari Kamara, amelyet aztán neki kellett volna alárendeltjeiknek szétosztani vagy szétosztatni. Ezért állt érdekében a megbízottnak, hogy minél nagyobb létszámú egység felállítását kapja feladatul, hiszen így több pénz fölött is rendelkezhetett, amely egy részét visszatarthatta magának. A zsoldos szolgáltatást vállalók az udvar által toborzójuktól vásárolták meg mindazon fegyvereket és felszereléseket, amelyek szükségesek voltak ahhoz, hogy a „zászló alá álljanak.” Az *Obristot* mind a lovasságnál, mind a gyalogságnál kinevezték az első zászló, illetve kompánia élére is, míg helyettese a második élén parancsnokolt.¹⁵² Emellett a hadivállalkozó – a gyalogság esetében – az egységen belül a legfőbb törvénykezési jogot is a kezében

---

¹⁵⁰ Philipp Otto Graf zu Salm, Wild- und Rheingraf *Bestallungja* 1400 kürasszír és lovas lövész felfogadására, 1603. augusztus 10. ÖStA KA Best. 748/1603.

¹⁵¹ Simon Graf von Lippe *Bestallungja* 500 kürasszír felfogadására, 1598. július 15. ÖStA KA Best. 587/1598.; Flaminio Alticoti *Bestallungja* 100 németalföldi kürasszír felfogadására, 1599. április 14. ÖStA KA Best. 623/1599.; Philippe-Emmanuel de Lorraine, Mercoeur hercegének *Bestallungja* 500 kürasszír felfogadására, 1600. április 24. ÖStA KA Best. 655/1600.; Philippe-Emmanuel de Lorraine, Mercoeur hercegének *Bestallungja* 1000 kürasszír és lovas lövész vezényletére, 1601. április 12. ÖStA KA Best. 684/1601.; Philipp Otto Graf zu Salm, Wild- und Rheingraf *Bestallungja* 300 kürasszír felfogadására, 1602. május 7. ÖStA KA Best. 713/1602.; Charles Gonzague, Nevers hercegének *Bestallungja* 1000 kürasszír felfogadására, 1602. ÖStA KA Best. 731/1602.; Lubin Carre Chamgaillard ura, Morrandó Fassato és Camillo Copoli *Bestallungja* 100 kürasszír felfogadására, 1604. március 28. ÖStA KA Best. 767/1604.

¹⁵² Tervezet egy német vagy fekete lovas ezred felfogadására, 1593. ÖStA KA Best. 457/1593; *Redlich* 1964. 55. o.

tartotta.¹⁵³ Mindezek lehetőséget teremtettek a pénzügyi csalásokra és visszaélésekre, amelyek szintén nagy és nem utolsó sorban azonnali haszonnal kecsegtettek.¹⁵⁴

Természetesen ezen gondok nem voltak ismeretlenek az udvar előtt a tizenöt éves háborút megelőzően sem, hiszen már az 1570. évi speyeri birodalmi gyűlésen elfogadott *Reiterbestallungban* és *Artikelbriefben* is több olyan cikkelyt találhatunk, amelyek ezek megszüntetését célozták. Mint ahogyan már láttuk, a német lovasok felfogadására készített irat első cikkelyében meghatározták fegyverzetüket, 3 hónapi szolgálati idejüket, amelyet azonban az uralkodó, illetve a birodalmi rendek szándéka szerint meg lehetett hosszabbítani. A Schwendi által készített *Bestallung* rendelkezett arról, hogy a mustrajegyzékbe – a visszaélések elkerülésére – a lovas kereszt- és vezetéknevét, valamint a kíséretének tagjait is be kellett jegyezni. Meghatározta a *Lange Reihét*, azaz urak kíséretének számát, amely maximum 12 lovas lehetett,¹⁵⁵ valamint a szemlére és a hadszíntérre vonulást, a mustra rendjét és a várakozásért járó napidíját, a fizetendő hónap hosszát (30 nap), a *Rittmeister* és a tisztek, illetve a lovasok és a lovasok után kiállítandó szekerek és málháslovak havi fizetését. A *Rittmeister* kötelességévé tették az 50 fős csapatonkénti szétoztását. Az irat részletesen kitért arra, hogy az idő előtti vagy a három hónapi szolgálat után az elbocsátás esetén mekkora összeg illette meg a lovasokat.

Mindezekon kívül az *Obrist* vagy a *Rittmeister* senkit sem küldhetett el és vehetett szolgálatba a főhadparancsnok engedélye és tudta nélkül. Azok a lovasok pedig, akiknek lovát vagy szolgáját megölték, addig nem kaphattak zsoldot, amíg ezeket nem pótolták, és ezeket be nem mutatták a hadi biztosoknak (*Kriegs-Commissarien*). Mindezek fölött megtiltották mind a mustránál, mind a vonulásnál, mind pedig az őrsejben a fegyverzet és páncélzat cseréjét, kölcsönadását. A mustrajegyzék alapján erre az *Obristnak* és a *Rittmeisternek* kellett ügyelnie. Emellett kötelességük volt, havonként vagy amikor csak szükséges volt, lovasaikat megmustrálttatni, s csak ezek után kaphatták meg zsoldjukat.¹⁵⁶

7. Javaslatok a kiadások racionalizálására és a visszaélések megszüntetésére a tizenöt éves háborúban

A tizenöt éves háborúban a császári haderő éves, illetve a háború teljes költségvetésének megállapítására eddig a téma kutatói közül senki sem vállalkozott. Ezt én magam sem tenném meg, hanem a tárgyalt időszak két végpontján az udvarban készített számvevést mutatom be. 1594-ben a regensburgi birodalmi gyűlésre készített császári proposíció B jelű mellékletéből kiviláglik, hogy az irat összeállítói 60 000 katona egy esztendei

¹⁵³ Redlich 1964. 41., 55–57. o.; Heischmann 1925. 37–38. o.; Waidmayr 2003. 32–35. o.; Möller 1976. 115–118. o.; Frauenholz 1937. 41. o.; Baumann 1994. 92. o.; Blau 1985. 40. o.

¹⁵⁴ A hadivállalkozók által elkövetett pénzügyi visszaélésekkel Fritz Redlich foglalkozott kimerítően a német hadivállalkozókról írt művében. Redlich 1964. 45–51. o.

¹⁵⁵ Kezdetben csak a nemes nevét kellett a mustralajstromba bejegyezni, így előfordult, hogy csak harminc név szerepel benne, míg maga a zászló száz főből állt. Az ebből származó nehézségeket elkerülendő, az 1568-ban spanyol szolgálatba szegődött Franz szász-lüneburg-i herceg szerződése kikötötte, hogy egy nemes hat, hét vagy nyolc kísérő lovasnál többet nem hozhatott magával, vagy ha mégis, úgy ezeket saját költségén kellett a hadjárat idején eltartania. Emellett minden hatodik kísérő után egyet pisztolyal vagy később puskával volt köteles felszerelnie. Redlich 1964. 43. o.

¹⁵⁶ Janko 1871. 173–179., 192. o.

eltartására 6 573 840 rénes forintot kalkuláltak. 1607 októberében az Udvari Kamara által készített egyik szakvéleményben egy 28 000 főt számláló zsoldos had eltartásához szükséges hozzávetőleges összeget határoztak meg. A kamarai tanácsosok számításai szerint ugyanis egy ekkora hadsereg öt hónapi zsoldja 3 732 465 forint 25,5 krajcárt tett volna ki.¹⁵⁷ Azt hiszem ez a két adat is híven tükrözi, hogy a két irat kelte között eltelt 13 esztendő alatt milyen mértékben emelkedtek a hadsereg fenntartásának költségei. Mindezek alapján ezt a növekedést nem lehet csak és kizárólag a hadivállalkozók egyéni érdekérvényesítésének, valamint a pénzügyi visszaélések számlájára írni, hiszen e két – kétségtelenül fontos tényező mellett – még másik kettő mindenképpen szerepet játszott a kiadások folyamatos emelkedésének elindításában és katalizálásában. Egyrészt az egységek évenként történő felállítása és elbocsátása szintén hatalmas többletkiadással járt együtt, hiszen a toborzástól a plusz jövedelmeken, zászlópénzen, mustrafelügyelőkön ésapidíjon keresztül egészen a leköszönésért fizetett félhavi járandóságig újra és újra mindent ki kellett fizetni, a zsoldon felül.¹⁵⁸ Mindezek mellett ez az eljárás komoly stratégiai hátrányt is eredményezett, hiszen a téli és tavaszi hónapok nem csupán az oszmán főserg, hanem a császári haderő számára is elvesztek a hadakozás szempontjából.

Másrészt az élelmiszer és takarmány állandó drágulását kell megemlítenem, amely amellett, hogy a katonaság ellátását megnehezítette, hozzájárult ahhoz is, hogy a felfogadottak – erre hivatkozva – évről-évre nagyobb havi zsoldot követeljenek maguknak.¹⁵⁹

Természetesen az udvari hivatalok is tisztában voltak ezekkel a visszas viszonyokkal, s kísérleteket tettek a mindezekből adódó állandó költségnövekedés megszüntetésére, lefaragására vagy legalábbis ésszerű korlátok közé szorítására. Több szakvélemény is készült a tizenöt éves háború időszakában, amelyek a megoldási javaslatok mellett – a későbbi korok kutatói számára felbecsülhetetlen értéket képviselve – a felmerülő problémákat is tartalmazták. Emellett ezek a kísérletek együtt jártak azon törekvéssel is, amely értelmében az Udvari Haditanács nemcsak a kifizetendő zsold összegét, hanem a különböző csapatnemek szervezetét is igyekezett egységesíteni.

A benyújtott javaslatok egy része szükségesnek vélte azt, hogy a felfogadott csapatokat akár több évig is szolgálatban tartsák. A háború kitörését követően kevesebb mint másfél esztendőnek kellett eltelnie, hogy egy szakvélemény egyik pontjában (a 8.-ban) erre tegyen ajánlást. Az 1595. január 3-i keltezésű irat anonim összeállítója ugyanis hangsúlyozta, hogy a korábban felfogadott csapatok feloszlata és állandóan újak toborzása káros folyamat, amely ellentmond a helyes hadiszokásnak. A legcélszerűbbnek pedig azt tartotta, ha csak az elesetteket pótolnák, így előre és egyéb költségekre nem folya el haszontalanul több ezer forint.¹⁶⁰

1596 késő őszen egy – valószínűleg a salzburgi érsek köréhez tartozó – ismeretlen szerző készített szakvéleményt, amelyben egy császártól független, a rendek irányítása alá tartozó birodalmi hadsereg képét rajzolta meg. A 12 000 gyalogosból, 1200 lovasból, továbbá 2000 sáncmunkásból és megfelelő tüzérségből álló képzett hadat megszakítás

¹⁵⁷ Heischmann 1925. 119–120. o.

¹⁵⁸ Uo. 33–34. o.

¹⁵⁹ Az élelem és a takarmány árának folyamatos emelkedésével ezen tanulmány keretei között nem kívánok foglalkozni. Ezt a témát egy később elkészítendő munkámban részletesen fel fogom dolgozni.

¹⁶⁰ Névtelen szakvélemény, 1595. január 3. ÖStA KA AFA 1595/13/1.

nélkül fegyverben kellett volna tartani egészen a kedvező béke megkötéséig, mivel az egységek újra és újra felállítása sok időt igényelt. Az elképzelése szerint a felfogadottak nem kapták volna meg zsoldjukat hónapról-hónapra, a szerző ugyanis csak így tartotta kiküszöbölhetőnek a dezertálást, valamint azt, hogy a katonák zsoldjukat eligyák vagy elkockázzák. A kifizetésnek ezt a módját az *Obristok* és a főtisztek esetében is alkalmazni kellett.¹⁶¹

Az 1597/1598. évi regensburgi birodalmi gyűlésen az udvar is az összegyűlt rendek elé terjesztette saját maga hasonló tervezetét. Az 1597. december 20-án felolvasott császári propozícióban az uralkodó – egyebek mellett – arról igyekezett meggyőzni a rendeket a minél nagyobb segély jóváhagyása érdekében, hogy a török elleni harchoz egy olyan állandó támogatás megszavazása szükséges, amelyből nem csupán néhány hónapra, hanem öt évre, télen-nyáron egy hadsereget tarthat szolgálatban. A császári oldal úgy vélte, ezzel el lehetne érni, hogy a török ellen olyan hónapokban is hadjáratokat vezethessenek, amelyekben a Porta komoly erővel nem képes harcba szállni, hiszen sem katonáit élelemmel, sem lovait és tevéit takarmánnyal ellátni nem lenne képes. Emellett jelentős költségek megtakarítására nyílt volna lehetőség az előterjesztés szerint, hiszen nem kellett volna a toborzásért, felszerelésért, elbocsátásért újra és újra, a mindig emelkedő tarifa szerint, fizetni.¹⁶²

A birodalmi gyűlés határozatának felhatalmazása alapján az Udvari Haditanács tagjai az 1598. március 26-i keltezésű szakvéleményükben kifejtették, hogy a megszokott három hónapon ne változtassanak, de azt foglalják bele a *Bestallung*ba, hogy ez időtartam lejárta után is, ha az uralkodó úgy tartja szükségesnek, ellenállás nélkül szolgáljanak tovább a katonák a szerződésben megszabott zsoldért.¹⁶³

Karl von Liechtenstein 1601 késő őszi papírra vetett javaslataiban ismét egy állandó hadsereg felállítását szorgalmazta, amely békében is az uralkodó szolgálatában állna. Egyrészt ilyen módon meg lehetne spórolni az évről-évre kifizetett előlegeket, toborzási és leköszönési pénzeket, valamint a felügyelőkre, plusz juttatásokra, csapatzászlókra és fegyverekre szánt tetemes költségeket. Másrészt, egy állandóan szolgálatban tartott hadsereg lehetőséget adna tavaszi és kora nyári támadásokra, amikor az oszmán főserg még távol van a magyar hadszíntértől – hangoztatta a már jól ismert érveket.

Liechtenstein ezzel összefüggésben azonban javaslatot tett a hadsereg új fizetési módjára is. Szerinte – németalföldi minta alapján – „a hosszú hónapok” (*der lange Monat*) bevezetése lett volna a legalkalmasabb, ami azt jelentené, hogy a katonák 45 naponta vennék át zsoldjukat, az eddig megszokott 30 nap helyett. Így egy évre a 12 havi zsold helyett csak 8-cal kellene elszámolni.¹⁶⁴

A korszakban készített javaslatok túlnyomó többsége azonban a visszaélések megszüntetését és ezzel összefüggésben egy új lovas *Bestallung* összeállítását tartotta szükségesnek. A hadügy területén tapasztalt visszásságok megszüntetése érdekében a prágai

---

¹⁶¹ Heischmann 1925. 24–27. o.

¹⁶² A császári propozíció, 1597. HHStA MEA Reichstagakten (RA), Fasc. 95.a. Fol. 80r–81v.

¹⁶³ Az Udvari Haditanács szakvéleménye Miksa főhercegnek, 1598. március 26. ÖStA KA AFA 1598/4/ad2.

¹⁶⁴ Heischmann 1925. 27–40. o.

és a bécsi Udvari Kamara tanácsosai már 1595-ben összeállítottak egy-egy jegyzéket. A prágaiak a mustrák megtagadása és az alattvalók ellen elkövetett kegyetlenkedések miatt úgy vélték, hogy egy egységes, kivétel nélküli és igazságos *Bestallung*ot kellene készíteni a császári szolgálatba állt német lovasok, lovas lövészek, huszárok (!) és gyalogosok részére, amelyben részleteznék felszerelésüket és zsoldjukat. Ezt az új felfogadási iratot az uralkodó fogadtassa el mind a birodalom, mind pedig királyságainak és tartományainak rendjeivel.

A mustra 1570-ben meghatározott rendjének betartására is felhívták újra a figyelmet a kamarai tanácsosok. Kiküszöbölendő visszásságként a laubenburgi lovasok esetét hozták fel, akik közül többen nem jelentek meg a kijelölt szemlehelyen időben, ennek ellenére az *Obrist* és a *Rittmeister* rábeszélésére (!) mégis nevük a mustraregiszterbe került. Ezért újra emlékeztettek arra, hogy csak azt vegyék zsoldba, aki személyesen is megjelenik a mustrahelyen.

Javaslatuk szerint a hadivállalkozók mellé az uralkodó külön mustráfnokot rendeljen, ahol ez még nem történt meg, akinek fontos szerepet szántak a zsold kiosztásánál is. A prágai Udvari Haditanács tagjai – ugyanis – szakítva az eddigi eljárással, a *Obrist*okat megfosztották volna a fizetés kiosztásának jogától. Ezzel szemben – indítványozták – a katonáknak közvetlenül a kezébe adják a zsoldot, úgy, hogy mindez a hadi fizetőmester vagy egy az uralkodó által küldött tiszt és a mustráfnok jelenlétében történjen. Emellett kihangsúlyozták, hogy az elterjedt rossz szokást, hogy a katonák a 30 nap letelte előtt követelik hópénzüket, meg kell szüntetni.¹⁶⁵

A Bécsben hátrahagyott kamarai tanácsosok 1595. február 2-i válaszukban maguk is támogatták egy új *Bestallung* megszerkesztését és elfogadtatását. A lovasságnál felmerült visszásságokat és megoldási lehetőségeket számba véve azt tanácsolták, hogy egy *Obrist* se kapjon megbízást 1000 német lovas kiállítására, hanem csak négyszázra, ötszázra vagy hatszázra, mert így a *Rittmeister*ek száma is kisebb lenne, amivel a kifizetendő összegeket is csökkenhetnék. Másrészt kevesebb lovasnál – folytatták érvelésüket az irat készítői – könnyebben lehet ellenőrizni az üres helyeket (*Vakante* vagy *vaciernde Lucken*), mint 1000 fő esetében. Így az *Obrist*nak kevésbé nyílna alkalmá arra, hogy a teljes egységért felvett pénzből az üres helyekért járó havi zsoldot eltegye.¹⁶⁶

Javaslatot tettek a napidíj megszüntetésére is, hiszen szerintük „alkalmas előleggel” a lovasokat ki lehetne elégíteni. Emellett a katonák után kiállítandó szekerek számát is csökkentették volna.

Felhívták a figyelmet arra is, hogy a hadjáratban elesett, megbetegedett vagy elszökött zsoldosok pótlását csak lassan és nehézkesen lehet megoldani. Ezért, azt ajánlották az irat készítői, hogy havonként mustrálják meg a csapatokat, így utánuk a zsoldot nem kellene kifizetni.¹⁶⁷

Zacharias Geizkofler 1597 és 1598 januárjában is a II. Rudolf számára készített, az előző évi hadjáratban szerzet tapasztalatait összegző jelentéseiben szintén foglalkozott ezzel a témával. Hangsúlyozta, hogy a hadivállalkozók kiválasztásánál ne az adott sze-

¹⁶⁵ A prágai Udvari Kamara szakvéleménye, 1595. január. ÖStA KA AFA 1595/2/ad 1a.

¹⁶⁶ Vö. még: *Heischmann* 1925. 37. o.

¹⁶⁷ A Bécsben hátrahagyott Udvari Kamara szakvéleménye, 1595. január 1. ÖStA KA AFA 1595/2/ad 1 b.

mély udvari kapcsolatai, hanem rátermettsége legyen a döntő. A birodalmi fizetőmester is szükségesnek tartotta a csapatok folyamatos fegyverben tartását, egyrészt költségkímélési, másrészt hadászati szempontból.¹⁶⁸

Természetesen a kor egyik legjobb és legtapasztaltabb pénzügyi szakemberének figyelmét sem kerülték el az állandó visszaélések: A hadivállalkozók a mustránál és a kifizetésnél is leginkább saját vagyoniuk gyarapítására törekcszenek, hiszen egymásnak adnak kölcsön katonákat, és hamis néven vetetnek fel embereket a mustrajegyzékbe. Mivel – fogalmazott igen keserűen Geizkofler – az *Obristok*, *Rittmeisterek* és *Hauptmannok* becsületszavában megbízni nem lehet, így ezen probléma megoldására a katonák kézbe történő fizetését tartotta célra vezetőnek. Emellett szükségesnek tartotta egy mind a birodalomban, mind pedig az örökös tartományokban elfogadott egységes *Bestallung* bevezetését, amely alkalmazásával véget lehetne vetni a zsold emelkedésének, valamint annak, hogy a katonák – az előleg felvétele után – egyik mustrahelyről a másikra vonuljanak a jobb fizetés reményében. Mindezek felügyeletére és az egyéb visszaélések elkerülésére (engedély nélküli elvonulás, álbetegek) pedig minden egység mellé külön felügyelőt kellene kiküldeni.¹⁶⁹

Egy esztendővel később felhívta a figyelmet, hogy a lovaság esetében felhívta a figyelmet arra, hogy egy 1000 főt számláló egységeknek a létszáma nem egy esetben – különböző okok miatt – a felére apadt, mire a hadszíntérre ért. További súlyos gondot jelentett szerinte, hogy a hadivállalkozók nem tartózkodtak egységüknél, így nem látták mindazokat a hiányosságokat, amelyek katonáik harci értékét csökkentették: tönkrement fegyverek, elégtelen löporutánpótlás, nem az időjárásnak megfelelő ruházat.¹⁷⁰

Az 1597/1598. évi regensburgi birodalmi gyűlés propozíciójából kiderül, hogy az tárgyalni kívánt a rendekkel egy új, egységes *Bestallung* összeállításáról, valamint az egyre növekvő zsoldösszegek mérsékléséről.¹⁷¹ A birodalmi gyűlés határozataiból azonban jól kivehető, hogy az udvar szándékait ezen a téren a rendek meglehetősen hűvösen és közönyösen fogadták. A császár megtarthatta jogát a birodalmi segélyből felfogadott csapatok fölötti parancsnoklásra, illetve ezek *Obrist*jait és tisztjeit továbbra is ő nevezhette ki. Az új *Bestallung*gal kapcsolatban csak annyi megjegyzést találunk az iratban, hogy ezt tapasztalt katonák bevonásával kell újra megfogalmazni.¹⁷²

A birodalmi gyűlés határozatának felhatalmazása alapján, 1598. március 26-i keltezéssel az Udvari Haditanács tagjai az új *Bestallung* összetételéről, a hadügy állapotáról és a felmerülő visszasságok megszüntetéséről egy Miksa főhercegnek készített szakvéleményben fejtették ki véleményüket. A lovasok esetében – a hagyományokra hivatkozva – nem tanácsolták azt, hogy a német lovasokat is – hasonlóan a vallonokhoz és a lovas lövészekhez – kompániákba osszák. Ehelyett – véleményük szerint – minden 1000 fős német lovas egység 4 zászlóból kell, hogy álljon. A visszasságok megszüntetésére azt ajánlották, hogy a *Reiterbestallung*ba foglalják bele, hogy mind grófok, mind nemesek esetében kíséretük nem lehet több hat lovasnál.

---

¹⁶⁸ Pálffy 1997. 28. o.

¹⁶⁹ Müller 1901. 243–249. o.

¹⁷⁰ Uo. 230–232. o.

¹⁷¹ A császári propozíció, 1597. HHStA MEA RA Fasc. 95.a. Fol. 85v–86v.

¹⁷² A birodalmi gyűlés határozata, 1598. HHStA MEA RA Fasc. 94. Fol. 395r–396r.

Az irat összeállítói felhívták a figyelmet arra, hogy a felfogadott német lovas egységeket ne a német területeken, hanem mindenképpen a magyar határ környékén bocsássák el, mivel így el lehet azt kerülni, hogy az egységek – a leköszönési helyre való vonulásra hivatkozva – akár tíz nappal is hamarabb elhagyják a hadszínteret.

Javaslatuk szerint a zsoldosoknak szánt előleget a toborzó- és a mustrahely közötti távolságnak megfelelően kell megállapítani: a távolabbról érkezőknek egy koronát, míg a kevesebb utat megtevőknek egy rajnai forintot vagy egy tallért fizessenek ki.¹⁷³

Egy esztendő sem telt el, amikor 1599. február 28-i keltezéssel újabb szakvéleményt állítottak össze az Udvari Haditanács tagjai, amelyben a lovas és gyalogos *Bestallungok*, az *Artikelbriefek* és a rezerválisok változásával foglalkoztak. Az irat az előbbi fegyvernemmel igen szűkszavúan foglalkozik: alkalmatlannak találták előző évi javaslatukat, miszerint 1000 német lovast 4 zászlóba osszanak, mivel egyrészt ez nem csupán a rendszeres és rendkívüli nappali és éjjeli őrsegnél, hanem más esetekben is nagy helytelenségekhez vezetne. Másrészt – érveltek a haditanácsosok – a *Rittmeisterstábok* száma is 3 zászló esetén kevesebb volna. Harmadrészt szerintük a *Obristok*, a *Rittmeisterek* és a lovasok (!) zsoldja 4 alegység esetén csökkenne, amit a bátor hadfiak biztosan nem fogadnának el.

Az irat készítői az új lovasoknak szánt *Bestallunggal* kapcsolatban pedig mindösszesen csak annyit kívántak megjegyezni, hogy ennek több pontját is kibővítették és kijavították, amit az uralkodó el is fogadott.¹⁷⁴

8. Mi valósult meg a tervezetekből a háború folyamán?

A tervezetek csak súlytalan, üres szavaknak tekinthetők egy papírlapon abban az esetben, ha nem történnek nyomukban változások. Vizsgáljuk meg tehát, hogy a fent bemutatott javaslatokból az udvar melyek megvalósítására tett kísérletet és milyen eredménnyel jártak ezek.

A császári hadseregben szolgáló lovasság és gyalogság esetében is mind a szervezet, mind pedig a költségek terén kimutatható az udvar egységesítési szándéka. Míg azonban az utóbbi fegyvernemnél bekövetkezett változásokat vizsgálva az 1598 év intézkedései egy jól körülhatárolható választóvonalat adtak, s nyomukban egy új felfogadási rendszer bontakozott ki,¹⁷⁵ addig a lovasegységek esetében ez nem állapítható meg. Hiába hívták fel a figyelmet a prágai Udvari Kamara tanácsosai, hogy egy egységes, kivétel nélküli és igazságos *Bestallung* összeállítására lenne szükség a császári szolgálatba állt német lovasok, lovas lövészek, huszárok számára (!), amelyben részleteznék felszerelésüket és zsoldjukat.

A német lovasokat az Udvari Haditanács egyfajta „szent tehénként” kezelte a tizenöt éves háború második felében is. A felfogadottak társadalmi presztízse és *Obrist*jaik érdekérvényesítő ereje lehetőséget biztosított számukra, hogy a megszerzett privilégiumaik érintetlenek maradjanak, így esetükben – mint láttuk – az Udvari Haditanács 1598-ban

¹⁷³ Az Udvari Haditanács szakvéleménye Miksa főhercegnek, 1598. március 26. ÖStA KA AFA 1598/4/ad2.

¹⁷⁴ Az Udvari Haditanács szakvéleménye, 1599. február 28. ÖStA KA Bst. 621/1599.

¹⁷⁵ *Bagi* 2005. 228–234. o.

jobbnak ítélte meghagyni a zászlóbeosztást és az ehhez tartozó *Rittmeisteri* tisztséget, a vele együtt járó *Rittgeld*del együtt. Szintén megmaradt – bizonyos esetekben – bizonyos, birodalmi segélyből fizetett hadivállalkozók esetében az az elv, miszerint a zászlók alá állt hercegi, grófi származásúak a szokásos 12 forint mellett havonta még 40 vagy 50 rajnai forintot kaptak.¹⁷⁶ Emellett a háború második szakaszában az Udvari Haditanács is bevezette azt a birodalmi kerületek által alkalmazott gyakorlatot, hogy a birodalmi pénzből császári szolgálatba felfogadott lovasok az *Obrist* 1000 rajnai forint havi zsoldja mellett – plusz havonkénti juttatásként – további 400 forint asztalpénzt is kapjanak.¹⁷⁷ Ezzel szemben az 1599 májusában az 500 német lovas felfogadásával és vezetésével megbízott Wenzel Zelnissky von Sebusynt saját személyére 300 rajnai forintot vehetett át,¹⁷⁸ hasonlóan mint öt esztendővel korábban a 600 fős egység felállítását feladatul kapó Sdenko Berkha.¹⁷⁹

Esetükben a költségeket növelő és a visszaélésekre leginkább alkalmat adó kíséret (*lange Reihe*) számának csökkentésére sem került sor egyöntetűen. A haditanácsosok 1598. évi javaslata ellenére, amely egységesen 6 főben határozta meg számukat, Karl Tettau az év májusában kiállított *Bestallung*jában a *lange Reihe*-t az 1570-ben készített és elfogadott szisztéma szerint adták meg: a *Rittmeister*eknek 12, a grófi rangúaknak 10 vagy 12, míg a nemeseknek 5 vagy 6 katonában maximalizálták.¹⁸⁰ A *Bestallung*okat áttekintve, a későbbiekben is csak lassú, és korántsem egyöntetű változásról beszélhetünk ezen a téren. Hans von Osterhausen 1599 áprilisában kapott megbízásában 6 vagy 8 fő szerepelt, míg az egy hónappal később Wenzel Zelnissky von Sebusyn számára kiállított felfogadó iratban újra az 1570-ben készített és elfogadott szisztéma szerinti számok bukkannak elő.¹⁸¹ 1604 szeptemberében az udvari zászló vezetésével megbízott Gilbert von Santhilier felfogadására kiállított iratban már szerepelt, hogy 5 vagy 6 főnyi kíséretnél többet senki se hozhasson magával.¹⁸²

A bécsi Udvari Kamara tanácsosai által 1595-ben a költségek csökkentése végett javasolt kisebb létszámú német lovas egységek felállítása sem valósult meg. A birodalmi segélyből felfogadott csapatok létszáma minden alkalommal 1000 fő volt.¹⁸³ A háború

---

¹⁷⁶ Hans von Osterhausen *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1599. április 18. ÖStA KA Best. 626/1599.; Georg Friedrich von Hohenlohe *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1600. március 17. ÖStA KA Best. 653/1600.

¹⁷⁷ Georg Friedrich von Hohenlohe *Bestallungja* egy 1000 német lovas felállítására, 1598. május 10. ÖStA KA Best. 580/1598; Hans von Osterhausen *Bestallungja* 1000 német lovas felállítására, 1599. április 18. ÖStA KA Best. 626/1599; Georg Friedrich von Hohenlohe *Bestallungja* 1000 fős német lovas felállítására, 1600. március 17. ÖStA KA Best. 653/1600; Otto von Vohenstein *Bestallungja* 1000 fős német lovas felállítására, 1601. július 5. ÖStA KA Best. 695/1601.

¹⁷⁸ Wenzel Zelnissky von Sebusyn *Bestallungja* 500 német lovas felállítására, 1599. május. 6. ÖStA KA Best. 630/1599.

¹⁷⁹ Sdenko Berkha *Bestallungja* 600 német lovas felállítására, 1594. február. 23. ÖStA KA Best. 473/1594.

¹⁸⁰ Karl von Tettau *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1598. május 8. ÖStA KA Best. 581/1598.

¹⁸¹ Wenzel Zelnissky von Sebusyn *Bestallungja* 500 német lovas felállítására, 1599. május. 6. ÖStA KA Best. 630/1599.

¹⁸² Gilbert von Santhilier *Bestallungja* a 300 fős udvari zászló felfogadására, 1604. szeptember 9. ÖStA KA Best. 793/1604.

¹⁸³ Vö. Hans von Osterhausen *Bestallungja* 1000 német lovas felállítására, 1599. április 18. ÖStA KA Best. 626/1599.; Georg Friedrich von Hohenlohe *Bestallungja* 1000 fős német lovas felállítására, 1600. március 17.

második felében egyedül Wenzel Zelnissky von Sebusyn kapott megbízást egy 500 német lovasból álló egység felállítására és vezényletére.¹⁸⁴

A német lovasok felfogadásával kapcsolatos költségeket nem hogy csökkentek volna a háború második felében, hanem még tovább növekedtek. A hadivállalkozók közül azok, akik a birodalmi gyűléseken jóváhagyott segélyekből állították fel egységeiket, ez esetben is kiváltságolt helyzetben voltak, hiszen 1598-ban, 1600-ban és 1601-ben is a standard felfogadási iratok mellett feltűntek a pótiratok (*Nebenbestallungok*). Ezekben azokat a további juttatásokat rögzítették, amelyeket Hohenlohenek és Vohensteinnek és *Rittmeistereinek* az eredetileg meghatározott fizetségen felül sikerült kicsikarnia megbízójától.¹⁸⁵ Érdekes módon a Tettaut vagy Sebusynt felfogadó *Bestallungok* mellett hasonló iratokra nem bukantam. Ez persze nem jelenti azt, hogy a két említett személy nem kapott ilyet.

Az előleg és a napidíj meghatározásánál is ez a kettős mérce érvényesült, hiszen két alkalommal is (1599-ben és 1600-ban) – a bécsi Udvari Kamara javaslatának megfelelően – a birodalmi segélyből felállítandó csapat katonáinak havi zsoldjuk, azaz 15 forint kifizetését irányozták elő.¹⁸⁶ Ezzel szemben a cseh rendek költségén toborzott 1000 német lovas, illetve Sebusyn 500 katonájának előlegére félhavi zsoldot, míg napidíjként 24 krajcárt határoztak meg.¹⁸⁷

Az udvari hivataloknak a német lovasok költségeinek korlátozására tett javaslatai közül egy valósult meg maradéktalanul. A zászlók számának meghatározásánál – úgy tűnik – az Udvari Haditanács véleménye mértékadó volt, hiszen Karl von Tettau 1000 fős egységet 1598-ban négy, egyenként 250 fős zászlókba osztva kellett kiállítania.¹⁸⁸ A következő évi szakvéleményük alapján azonban 1599-től egy hasonló létszámú egységet egy 400 és két 300 fős alegységbe szerveztek.¹⁸⁹ Így tehát csökkenhetett legalább a *Rittmeisterek* stábjá.

ÖStA KA Best. 653/1600; Otto von Vohenstein *Bestallungja* 1000 fős német lovas felállítására, 1601. július 5. ÖStA KA Best. 695/1601.

¹⁸⁴ Wenzel Zelnissky von Sebusyn *Bestallungja* 500 német lovas felállítására, 1599. május. 6. ÖStA KA Best. 630/1599.

¹⁸⁵ A Georg Friedrich von Hohenlohenek 1598. május 10-én kiadott iratból kiderül, hogy a vezénylő saját költségeire egyszer és mindenkorra (*semel pro semper*) 2500 rajnai forintot terveztek kifizetni. Minden zászló tisztjeinek száz rénes forint, a *Rittmeistereknek* a havi zsoldon kívül, még plusz kétszáz rénes forint kifizetését irányozták elő. Emellett minden zászlóhoz plusz egy trombitás felvételét tartották szükségesnek, ami – tekintve, hogy az ezred négy zászlóból állt – újabb 48 rajnai forintot jelentett a kiadási oldalon. Az udvar toborzó-pénzre (*Werbgeld*) 1000 rajnai forintot hagyott jóvá. Ha pedig a vezénylő a megállapodásban szereplő ezer lovason kívül is hozott katonákat a mustrahelyre, akkor a szemlére kirendelt biztosnak jogában állt közülük húszat vagy huszonötöt, vagy legfeljebb harmincat megmustrálni, de utánuk nem járt a *Rittmeistereknek* sem külön előleg (*Anrittgeld*), sem pedig *Rittguld*en. Vö. Georg Friedrich von Hohenlohe *Bestallungja* egy 1000 német lovas felállítására, 1598. május 10. ÖStA KA Best. 580/1598. Georg Friedrich von Hohenlohe *Bestallungja* 1000 fős német lovas felállítására, 1600. március 17. ÖStA KA Best. 653/1600; Otto von Vohenstein *Bestallungja* 1000 fős német lovas felállítására, 1601. július 5. ÖStA KA Best. 695/1601.

¹⁸⁶ Hans von Osterhausen *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1599. április 18. ÖStA KA Best. 626/1599.; Georg Friedrich von Hohenlohe *Bestallungja* 1000 fős német lovas felállítására, 1600. március 17. ÖStA KA Best. 653/1600.

¹⁸⁷ Karl von Tettau *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1598. május 8. ÖStA KA Best. 581/1598.; Wenzel Zelnissky von Sebusyn *Bestallungja* 500 német lovas felállítására, 1599. május 6. ÖStA KA Best. 630/1599.

¹⁸⁸ Karl von Tettau *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1598. május 8. ÖStA KA Best. 581/1598.

¹⁸⁹ Hans von Osterhausen *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1599. április 18. ÖStA KA Best. 626/1599.; Georg Friedrich von Hohenlohe *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1600. március 17. ÖStA KA Best. 653/1600.

Az Udvari Haditanács mozgásterét a német nemzetiségű lovas lövészek között szolgálók társadalmi súlya kevésbé korlátozta a változtatások terén, így az 1598. márciusi szakvéleményükben már érzékeltett módosítások végbe is mentek: 1599. május 6-i keltezéssel Hans Ludwig von Schlick megbízást kapott 500 fő kiállítására és vezényletére. Egységét immáron azonban nem zászlók, hanem vallon és francia minta alapján 100 katonából álló kompániák alkották, amelyek irányításával már nem *Hauptmannok*, hanem kapitányokat bízta meg.¹⁹⁰ Ez a szervezeti változás és egységesítés kiállta az idő próbáját, s a tizenöt éves háború többi német lovas lövész egységét is hasonló módon fogadta fel az Udvari Haditanács.¹⁹¹

A szervezet átalakításának sikere azonban nem járt együtt a költségek csökkentésével. A német lovas lövészek felfogadásával megbízottak közül is két hadivállalkozó kapott a *Bestallungja* mellé egy, a plusz jövedelmeit felsoroló pótíratot. 1601-ben Jochaim von Flanss *Obrist* saját maga, mint az első kompánia kapitánya és további négy, hasonló tisztséget betöltő tisztje az először megállapított 120 forint havi zsold mellé még 30 forintot remélhetett havonta. Ugyanebben az évben Heinrich Matthias von Thurn 10 kompánia felállítását kapta feladatul. A *Bestallungjegyzék*ben meghatározott fizetésen fölül az *Obrist* 200, helyettese 50, míg kapitányai 30 forint plusz zsoldot kaphattak hónapról-hónapra.¹⁹²

Apró sikerként lehet elkönyvelni, hogy a német lovas lövészek számára megállapított előleg és napi díj nem emelkedett az évek során, s összegében mindkettő megegyezett a nem a birodalmi segélyből felfogadott német lovasokéval.¹⁹³

A bécsi Udvari Kamara tanácsosai 1595. február 2-i szakvéleményükben azt tanácsolták, hogy az uralkodó a külföldi vagy a francia és németalföldi háborút megjárt hadivállalkozók helyett saját királyságainak és tartományainak nemeseit bízta meg toborzással és vezénnyel. Érvelésük szerint az előbbieket csak saját érdekeiket nézik, hiszen már hozzászórtak és járatosak a különböző visszaélésekben és a plusz járandóságok kicsikarásában. Ezzel szemben az utóbbiak az uralkodó hűbéresei és szolgálataikért cserébe kevesebb pénzzel is beérnek.¹⁹⁴ A kamarai tanácsosok okfejtése bizonyos lovassági csapatnemeknél – gondoljunk csak a már többször említett birodalmi segélyen és birodalomban felfogadott német lovasokra – megállta a helyét. Más volt a helyzet azonban a vallon, francia, lotaringiai, németalföldi lovas lövészek és kürasszírok felállításával és vezényletével kapcsolatban. A tizenöt éves háborúban a különböző nemzetiségű kü-

---

¹⁹⁰ Vö. Hans Ludwig von Schlick *Bestallungja* 500 lovas lövész felfogadására, 1599. május 6. ÖStA KA Best. 629/1599.

¹⁹¹ Vö. Joachim von Flans *Bestallungja* 500 lovas lövész felfogadására, 1601. március 8. ÖStA KA Best. 678/1601.; Heinrich Matthias von Thurn *Bestallungja* 1000 lovas lövész felfogadására, 1601. április 17. ÖStA KA Best. 681/1601.; Wolf Georg Merzensreitter *Bestallungja* 500 lovas lövész felfogadására, 1602. május 3. ÖStA KA Best. 711/1602.; Heinrich Matthias von Thurn és Heinrich Kreziriecki *Bestallungja* 1000–1000 lovas lövész felfogadására, 1602. május 3. ÖStA KA Best. 712/1602.; Hans Christof von Puchheim *Bestallungja* 600 lovas lövész felfogadására, 1603. június 10. ÖStA KA Best. 742.

¹⁹² Joachim von Flans *Bestallungja* 500 lovas lövész felfogadására, 1601. március 8. ÖStA KA Best. 678/1601.; Heinrich Matthias von Thurn *Bestallungja* 1000 lovas lövész felfogadására, 1601. április 17. ÖStA KA Best. 681/1601.

¹⁹³ Joachim von Flans *Bestallungja* 500 lovas lövész felfogadására, 1601. március 8. ÖStA KA Best. 678/1601.; Heinrich Matthias von Thurn *Bestallungja* 1000 lovas lövész felfogadására, 1601. április 17. ÖStA KA Best. 681/1601.

¹⁹⁴ A Bécsben hátrahagyott Udvari Kamara szakvéleménye, 1595. február 1. ÖStA KA AFA 1595/2/ad 1 b.

rasszír alakulatoknak szánt juttatásokat ugyanis – egy kivételével – az Udvari Haditanács egységes elv szerint határozta meg: az *Obrist* közvetlen stábjával (írnok, tolmács, szakács, darabont és egy szekér hajtóival) együtt 400, helyettese 150 rajnai forintot vagy ennek megfelelő koronát kaphatott havonta.¹⁹⁵ Az Udvari Haditanács a kompániák kapitányainak, stábjához tartozó kisebb tisztségviselők fizetésének és a plusz jövedelmeinek meghatározására is egy igen speciális és egységes módszert alkalmazott. A tisztikar tagjai közül ugyanis csak a kapitány, a helyettese és a zászlós havi zsoldját adták meg öszszeszerűen. Előbbi fizetésének meghatározása úgy történt, hogy egy lovas hópénzének tízszeresét vették alapul (egy kürasszír 15, így tehát kapitánya 150 rajnai forintot kapott). A tizedes, a káplán, a trombitás, a sebborbély és a *Furier* fizetésére pedig a kapitány kapott tíz, tizenkettő vagy tizennégy lovas zsoldjának megfelelő összeget. Ez az elszámolási forma az iratokban üres helyek (*Lucken*) elnevezéssel szerepelt.

Szintén egységesen szabta meg az Udvari Haditanács az előleg és a *Nachtgeld*, valamint a leköszönési pénz összegét a kürasszírok számára. Ezek szerint az első kettőt öszszevonták és így összesen kompániánként 2666 forint 40 krajcárt, míg az utóbbira egy hónapi zsoldot határoztak meg.¹⁹⁶ Így elviekben teljesült az Udvari Haditanács tanácsosainak javaslata, hogy a zsoldosoknak szánt előleget, a toborzó- és a mustrahely közötti távolságnak megfelelően kell megállapítani, bár az általuk meghatározott összeget a későbbiekben maguk sem tarthatták megfelelőnek, így nem vették figyelembe.

Két kivételt tudok kiemelni ebből az egységesen kialakított rendszerből. Simon von Lippe *Bestallung*jában az a megjegyzés szerepelt, hogy ha helyettese grófi rangú személy lesz, akkor fizetését 50 forintra megemelik. Erre a posztra, mint ahogy az *Obrist* rezerválisából kiderül, Philipp Graf zu Solmst szánták.¹⁹⁷ Arra a kérdésre, hogy elfoglalta-e a rá kiosztott tisztséget biztosan nemmel felelhetünk. Ugyanis Solms maga is megbízást kapott 400 kürasszír felfogadására.¹⁹⁸ A másik – 1603. évi felfogadási irata alapján – kivételt képező személy a már többször említett Salm volt, az ismert ok miatt.¹⁹⁹

Az udvari hivataloknak nemcsak az egységes szervezetet és zsoldfizetési rendszert sikerült bevezetni a kürasszírok esetében, hanem a főbb tisztségviselők kinevezését is ki tudta ragadni néhány esetben a hadivállalkozó *Obristok* kezéből. 1602 júliusában Mátyás

---

¹⁹⁵ Simon Graf von Lippe *Bestallung*ja 500 kürasszír vezetésére, 1598. július 15. ÖStA KA Best. 587/1598.; Philippe-Emmanuel de Lorraine, Mercoeur hercegének *Bestallung*ja 500 kürasszír felfogadására, 1600. április 24. ÖStA KA Best. 655/1600.; Charles Gonzague Nevers hercegének *Bestallung*ja 1000 kürasszír felfogadására, 1602. ÖStA KA Best. 731/1602.

¹⁹⁶ Simon Graf von Lippe *Bestallung*ja 500 kürasszír felfogadására, 1598. július 15. ÖStA KA Best. 587/1598.; Barthelomeo Dauern *Bestallung*ja 100 németalföldi kürasszír felfogadására, 1598. június 22. ÖStA KA Best. 589/1598.; Flaminio Alticati *Bestallung*ja 100 németalföldi kürasszír felfogadására, 1598. június 22. ÖStA KA Best. 623/1599.; Philippe-Emmanuel de Lorraine, Mercoeur hercegének *Bestallung*ja 500 kürasszír felfogadására, 1600. április 24. ÖStA KA Best. 655/1600.; Philippe-Emmanuel de Lorraine, Mercoeur hercegének *Bestallung*ja 1000 kürasszír és lovas lövész vezényletére, 1601. április 12. ÖStA KA Best. 684/1601.; Philipp Otto Graf zu Salm, Wild- und Rheingraf *Bestallung*ja 300 kürasszír felfogadására, 1602. május 7. ÖStA KA Best. 713/1602.; Charles Gonzague, Nevers hercegének *Bestallung*ja 1000 kürasszír felfogadására, 1602. ÖStA KA Best. 731/1602.

¹⁹⁷ Simon Graf von Lippe *Bestallung*ja 500 kürasszír felfogadására, 1598. július 15. ÖStA KA Best. 587/1598.

¹⁹⁸ Heischmann 1925. 253. o.

¹⁹⁹ Philipp Otto Graf zu Salm, Wild- und Rheingraf *Bestallung*ja 1400 kürasszír és lovas lövész felfogadására, 1603. augusztus 10. ÖStA KA Best. 748/1603.

főherceg helyettesül Francois Jalliard, La Grange-Marronnière urát rendelte, aki már szintén több éve harcolt Magyarországon.²⁰⁰

A németalföldi, vallon és olasz lovas lövész egységek felállításával megbízott hadi-vállalkozók *Bestallung*jaiban is jól megfigyelhető az udvar egységesítési szándéka. Több kompánia felállításával és vezetésével összesen három személyt bízott meg az Udvari Haditanács, ezek közül azonban csak kettő fizetségét ismerjük. Az 1000 lovas toborzásával 1602 júliusában megbízott Giorgio Bastának hasonló zsoldot határoztak meg, mint a kürasszírok vezényletével megbízottaknak: 400 rajnai forintot saját személyére és stábjára havonta.²⁰¹ Két esztendővel később Alessandro Ridolphi 500 olasz lovas lövész felfogadására és vezetésére kapott utasítást, amely szerint saját személyére 200 korona, azaz 300 forint illette meg havonta.²⁰²

Bár a kompániák kapitányainak és stábjuk fizetése eltért egymástól, ám saját és kisebb tisztségviselőik havi zsoldját, valamint plusz juttatásaikat a kürasszíroknál már bemutatott módon határozták meg. Ezt a szisztémát esetükben már bizonyíthatóan meghatározták 1597-ben is.²⁰³

A további kiadásokat jelentő előleg, napidíj és leköszönési pénz meghatározásánál jól megfigyelhető változás történt 1598-ban. Egy esztendővel korábban ugyanis az Alphonso Montecuccolinak és Germanico Strassoldonak kiállított *Bestallung*ban az előlegre és a leköszönésre 2000–2000 koronát, azaz 3000–3000 rajnai forintot határoztak meg.²⁰⁴ Ugyanakkor a Carlo Formentinnek szintén aznap elkészített megbízásában ugyannerre a célra 1800–1800 korona, azaz 2700–2700 forint szerepelt.²⁰⁵ Az 1598 februárjában Basta nevére kiállított iratban a már bemutatott formula jelent meg: egy-egy kompánia előlegére és *Nachtgeldjére* 2666 forintot és 40 krajcárt adott az Udvari Haditanács, míg a leköszönési pénz egy egész hónap volt.²⁰⁶ A továbbiakban is ezt a fizetési módot határozták meg Alessandro Malaspina és Philipp Graf zu Solms *Bestallung*jában 1598-ban és 1601-ben.²⁰⁷

---

²⁰⁰ Francois Jalliard, La Grange-Marronnière urának *Bestallungja*, 1602. július 28. ÖStA KA Best. 722/1602.; vö még: Heischmann 1925. 210. o.; Sahin-Tóth 2004. 1174–1175. o.

²⁰¹ Giorgio Basta *Bestallungja* 1000 vallon lovas lövész felfogadására, 1602. július 12. ÖStA KA Best. 721/1602.

²⁰² Alessandro Ridolphi *Bestallungja* 500 olasz lovas lövész felfogadására, 1604. június 30. ÖStA KA Best. 773/1604.

²⁰³ Alphons Montecuccoli és Germanico Strassoldo *Bestallungja* 200–200 vallon lovas lövész felfogadására, 1597. május 8. ÖStA KA Best. 530/1597.; Gian Baptista Miniati, Hans Leonhard von Jell, Carlo de Verleine, Attilio Vimercato *Bestallungja* 100–100 vallon lovas lövész élére, 1597. május 8. ÖStA KA Best. 531/1597. Mintairat egy 100 fős vallon lovas lövész kompánia felfogadására, 1597. ÖStA KA Best. 533a/1597.; Carlo Fomentin *Bestallungja* 200 olasz lovas lövész felfogadására, 1597. május 8. 533/1597.

²⁰⁴ Alphons Montecuccoli és Germanico Strassoldo *Bestallungja* 200–200 vallon lovas lövész felfogadására, 1597. május 8. ÖStA KA Best. 530/1597.

²⁰⁵ Carlo Fomentin *Bestallungja* 200 olasz lovas lövész felfogadására, 1597. május 8. 533/1597.

²⁰⁶ Giorgio Basta *Bestallungja* 100 vallon lovas lövész felfogadására, 1598. február. ÖStA KA Best. 561/1598.

²⁰⁷ Alessandro Malaspina *Bestallungja* 100 vallon lovas lövész felfogadására, 1598. március 15. ÖStA KA Best. 568/1598.; Philipp Graf zu Solms *Bestallungja* 600 németalföldi lovas lövész felfogadására, 1601. augusztus 20. ÖStA KA Best. 697/1601.

Az 1602 novemberében az Udvari Haditanács által szervezett négy dragonyos kompánia kapitányai 10 lovas után fejenként 120 forintot és ezenfelül még ugyanennyi plusz jövedelmet vehettek át havonként. Emellett az előlegre és leköszönési pénzre 1250 forintot kellett volna kifizetnie az Udvari Kamarának.²⁰⁸

A költségeket nem hogy csökkenteni nem sikerült, hanem maga az udvar kényszerült arra, hogy újabb és újabb pénzforrásokat „nyisson meg” bizonyos megbízottjainak. Az 1598 után keletkezett *Bestallungok* vizsgálatánál ugyanis szembevetendő, hogy újonnan bevezetett plusz jövedelmek vagy több csapatnemenél, vagy különböző nemzetiségű csapatoknál egyszerre jelentkeztek. A Hans Ludwig von Schlick, Wolf Georg Merzensreitter és Hans Christof von Puchheim német, valamint a Ridolphi olasz lovas lövész egységeiben szolgáló kapitányok fizetésének megállapításánál már a *Bestallungban* meghatároztak plusz jövedelmeket, mivel a megbízott hadivállalkozók tapasztalt és harcedzett személyeket ígértek ezen tisztségek betöltésére.²⁰⁹

A háború lezáró szakaszában a német lovasok, lovas lövészek és kúrasszírok *Obristjai* még egy újabb jövedelemforrást tudtak *Bestallungjukba* belefoglalni. Azért, hogy a meghatározott számú lovas a mustrán megjelenjen, további 15 forintot hagytak jóvá a hadivállalkozóknak.²¹⁰

Annak a szakvéleményekben található javaslatnak, miszerint a felfogadott csapatokat egész évben fegyverben kellene tartani, s így lehetőség nyílna télen vagy kora tavasszal hadjáratokat indítani, a hatását a lovas felfogadási iratokban is nyomon követhetjük. A háború első felében (1595-től) a szolgálatra vonatkozó „három hónap vagy az uralkodó szándéka szerint, ameddig szükséges” formulát felváltotta, hogy ellentmondás és tárgyalás nélkül, tehát az eredetileg kialakított fizetségért maradjanak egységüknél a felfogadottak.²¹¹ Emellett már 1597-ben csak egy mintairatban, 1601-ben Solms és 1602-ben Basta *Bestallungjában* az a kitétel, ami arra enged következtetni, hogy ezen vallon és németalföldi lovas lövészek szolgálatával hosszú távra számolt az Udvari Haditanács. Az iratban ugyanis az szerepelt, hogy a hadjárat alkalmával egy lovas 15, míg a harcok szünetében eltelt hónapokra 12 rajnai forintot kapjon. A kompániák stábjának tagjaira szánt összegek megállapításához szükséges helyek számát is 15 helyett 12 forintra szorozták fel.²¹² Természetesen más csapatnemenél, jelesül a kúrasszíroknál is a *Bestallungok* alapján bizonyítható, hogy a hadjárat végeztével nem oszlatták fel őket, de a holtidőszak-

---

²⁰⁸ Laurentio de Rame, Charles de Agenta, Guilliom de Waux, Mercure de Mariloff *Bestallungja* 100–100 vallon dragonyos felfogadására, 1602. november 19. ÖStA KA Best. 727/1602.

²⁰⁹ Hans Ludwig von Schlick *Bestallungja* 500 lovas lövész felfogadására, 1599. május 6. ÖStA KA Best. 629/1599.; Wolf Georg Merzensreitter *Bestallungja* 500 lovas lövész felfogadására, 1602. május 3. ÖStA KA Best. 711/1602.; Hans Christof von Puchheim *Bestallungja* 600 lovas lövész felfogadására, 1603. június 10. ÖStA KA Best. 742.; Alessandro Ridolphi *Bestallungja* 500 olasz lovas lövész felfogadására, 1604. június 30. ÖStA KA Best. 773/1604.

²¹⁰ Vö. Heinrich Matthias von Thurn és Heinrich Kreziriecki *Bestallungja* 1000–1000 lovas lövész felfogadására, 1602. május 3. ÖStA KA Best. 712/1602.; Lubin Carre Chamgaillard urának kiállított *Bestallung*, amelyben ő 150 főnyi kúrasszír felfogadására kapott megbízást. Lubin Carra Chamgaillard urának *Bestallungja* 150 kúrasszír felfogadására, 1604. március 28. ÖStA KA Best. 767/1604.; Georg Friedrich von Hohenlohe *Bestallungja* 1000 német lovas felfogadására, 1604. június 15. ÖStA KA Best. 772/1604.

²¹¹ Vö. Mintairat egy 150 vagy 200 fős lovas lövész csapat felfogadására, 1595. ÖStA KA Best. 498/1595.

²¹² Philipp Graf zu Solms *Bestallungja* 600 németalföldi lovas lövész felfogadására, 1601. augusztus 20. ÖStA KA Best. 697/1601.; Giorgio Basta *Bestallungja* 1000 vallon lovas lövész felfogadására, 1602. július 12. ÖStA KA Best. 721/1602.

ra is az eredetileg megállapított zsoldot kellett volna, hogy kapják.²¹³ Egyetlen kivételként Philipp Graf zu Solms lovasait lehet kiemelni, hiszen 1599 és 1600 fordulóján *Obristj*eknek bele kellett mennie egy, a lovas lövészeknél már bemutatott fizetéscsökkentésbe. 1600 februárjában azonban, mikor csapata átszervezésére sor került, kérte, hogy stábjá tagjainak számát ne redukálják, s katonáira újra 15 forintot számoljanak el havonta.²¹⁴

Összegzés

Az Udvari Haditanács a XVI. és a XVII. század fordulóján a császári szolgálatba állt zsoldos lovasság csapatnemeinek felfogadására két különböző iratot használt. A német lovasok és egyes német lovas lövész csapatok esetében az 1570. évi regensburgi birodalmi gyűlés döntéseihez csatolt *Reiterbestallungot*, míg az ez alapján összeállított „rövid *Bestallungot*” vagy *Bestallungbriefet* a többi csapat zsoldba fogadására alkalmazták. A kiállított irat határozta meg az adott egység szervezetét. Ezen a téren azonban igen nehéz egy egységes koncepcióra rátalálni, hiszen egy-egy csapatnemen belül is rendkívül nagy eltérések figyelhetők meg. Talán a különböző lovas lövész egységek *Bestallungja*iban foglaltakból rajzolódik ki a legszembeütőbben, hogy minden egyes csapat, minden parancsnok, tiszt, altiszt, sőt katona is egyedi elbírálás alá esett. Az Udvari Haditanács személyes alkuk egész sora alapján fogadta szolgálatába, szerelte le, vagy, ha a szükség úgy kívánta, tartotta fegyverben csapatait. A hadivállalkozó személyes presztízse, rátermettsége és érdekérvényesítő képessége döntő fontosságú volt ezeken a tárgyalásokon. A megbízottnak juttatandó jövedelmek nagyságát meghatározta ugyanis egyrészt, hogy hány lovas kiállítására vagy toborzására kap engedélyt, valamint hogy ezeket milyen szervezeti egységbe szervezheti. Másrészt döntő fontossággal bírt a hadivállalkozó számára, hogy milyen tisztséget tud kiharcolni saját magának és beosztottjainak.

Az udvar azonban nem csupán felismerte a hadügyben mindezekből fakadó visszásságokat és a túlköltekezés forrásait, de a tizenöt éves háború fordulópontjának tekinthető 1598. évben kísérletet tett ezek megszüntetésére. A gyalogezredek felfogadásánál az új típusú kapitulációval megkísérelték egyfelől mind a költségeket racionalizálni és a hadivállalkozók szerepét csökkenteni, másfelől pedig a pénzügyi visszaéléseket visszaszorítani, megakadályozni.²¹⁵ A lovasság esetében azonban egy egységes felfogadási és költségracionalizációs koncepció kialakítására nem került, nem kerülhetett sor a csapatnemek társadalmi és nemzetiségi katonaállítási szokásainak különbözősége miatt. A javarészt birodalmi pénzen, birodalmi *Obristok* által irányított és főként birodalmi nemesekből verbuválódott német lovasság privilegizált helyzetének megszüntetésére kísérlet sem történt. Az egységeket továbbra is zászlókra osztották, tisztjeik és lovasaik pedig

---

²¹³ Philippe-Emmanuel de Lorraine, Mercoeur hercegének *Bestallungja* 1000 kürasszír és lovas lövész vezényletére, 1601. április 12. ÖStA KA Best. 684/1601.; Otto Graf zu Salm, Wild- und Rheingraf *Bestallungja* 300 kürasszír felfogadására, 1602. május 7. ÖStA KA Best. 713/1602.; Philipp Otto Graf zu Salm, Wild- und Rheingraf *Bestallungja* 1400 kürasszír és lovas lövész felfogadására, 1603. augusztus 10. ÖStA KA Best. 748/1603.

²¹⁴ ÖStA KA Hofkriegsrat-Wien Pr. Exp. Bd. 204. Fol. 424r–v. 1600. február 15.

²¹⁵ *Bagi* 2005. 228–238. o.

messze a legnagyobb fizetségre számíthattak. Egyes hadivállalkozók érdekérvényesítése pedig 1598 után is olyan sikeres volt, hogy pótlólagosan további jövedelmekhez tudtak jutni ők maguk és tisztjeik is.

A német lovas lövészekkel szemben az udvar már nagyobb mozgásteret tudott biztosítani magának, de ez is csak arra volt elegendő, hogy 1599-től kezdődően a zászlókat felváltásák – vallon-francia minta alapján – a kompániák. A rájuk szánt kiadásokat ezzel szemben sem csökkenteni, sem pedig egységesíteni nem sikerült, s az *Obristok* közül kettő bizonyosan plusz jövedelmeket is ki tudott kényszeríteni megbízójától.

A megvizsgált *Bestallungok* alapján bizonyítható, hogy csak a vallon, németalföldi, francia és lotaringiai kürasszírok, lovas lövészek és dragonyosok felfogadásánál és költségeik meghatározásánál sikerült az udvari hivataloknak egy egységes elvet kialakítani. Esetükben egy, a németalföldi és a franciaországi hadszíntérről magukkal hozott szervezeti és fizetési rendszert kellett csak tovább finomítani.

Felmerül a kérdés, hogy az udvari hivatalok miért nem tettek határozottabb kísérletet a hadivállalkozók érdekeinek érvényesítése és a költségek további növekedése ellen? A válasz roppant egyszerű: nem tehettek mást. A XVI. században kialakult hadseregállítási rendszer szinte teljesen kiszolgáltatottá tette az uralkodót megbízottjaival szemben, akik ezt ki is használták. A tizenöt éves háború utolsó szakaszában több csapatnemnél is feltűnő plusz jövedelmek pedig félreérthetetlenül arra utalnak, hogy az udvar minden lehetséges módon megpróbálta a toborzással megbízottakat – mind a lovasság, mind a gyalogság esetében – szolgálatába állítani, illetve tartani. Hiszen egyrészt a krónikus pénzhiány, másrészt a századfordulón újra fellángoló németalföldi háború a hadivállalkozókat új, és – nem mellékesen – nagyobb fizetséget ígérő szolgálatba csábíthatták. Ez a veszély annak ellenére fennállt, hogy mind 1598-ban, mind pedig 1603-ban a birodalmi gyűlés határozataiban megtiltotta, hogy német csapatok idegen szolgálatba álljanak.²¹⁶

Az egységes császári lovasság megalakulására tehát a tizenöt éves háború időszakában nem nyílt mód, ám az alapjait lerakta az udvar, még ha ezt a folyamatot az útkeresés, és rengeteg kényszermegoldás is jellemezte. A harmincéves háborúban ez a fegyvernem már csak két csapatnemre bomlott: a vértésekre vagy kürasszírokra és a dragonyosokra.²¹⁷ A lassan és egy tömbben mozgó ellenséggel szemben alkalmazható német lovasok és a lovas lövészek a XVII. század közepének kihívásaival már nem tudtak megbirkózni. A túlnyomórészt lövészekből álló, könnyű felszerelésű és nagy tűzerejű svéd gyalogság, a könnyű és egységes kaliberű svéd tüzérség, valamint a gyors és rohamok erejére építő taktikát alkalmazó svéd lovasság támadásai elsöpörték őket végérvényesen, s beolvadtak a két már említett csapatnembe.²¹⁸

---

²¹⁶ A birodalmi gyűlés határozata, 1598. HHStA MEA RA Fasc. 94. Fol. 397r.; a birodalmi gyűlés határozata, 1603. HHStA MEA RA Fasc. 99. Fol. 14–15.

²¹⁷ *Wrede* 1898. 8. o.; *Barker* 1982. 173. o.; *Czigány* 2004. 99. o.

²¹⁸ *Nagy* 1985. 150–152. o.; *Parker* 1990. 44. o.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

Österreichisches Staatsarchiv, Wien

Finanz- und Hofkammerarchiv

Hoffinanz Protokolle

Expedit

Registratur

Haus-, Hof- und Staatsarchiv

Hungarica Allgemeine Akten

Reichstagakten

Fränkische Kreisakten

Mandate, Patente und Passbriefe in Kriegssachen

Kriegsarchiv

Alte Feldakten

Sonderreihe des Wiener Hofkriegsrates, Bestellungen

Protokolle des Wiener Hofkriegsrates

Expedit

Registratur

Irodalom

ADB

Allgemeine Deutsche Biographie. Auf Veranlassung Seiner Majestät des Königs von Bayern. Herausgegeben durch die Historische Commission bei der Königl. Akademie der Wissenschaften. Duncker und Humblot. Leipzig, 1876–1894.

Bagi 2001

Bagi Zoltán: Az 1595-ben Esztergom ostromára rendelt császári hadsereg szervezete és felépítése. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2001/2–3. 391–445. o.

Bagi 2005

Bagi Zoltán: A Német-római Birodalom és a Magyar Királyság kapcsolatai a 16–17. század fordulóján. Különös tekintettel a birodalmi gyűlésekre és a császári-királyi haderő szervezetére a tizenöt éves háború időszakában. Doktori disszertáció. Budapest, 2005.

Barker 1982

Barker, Thomas: Doppeladler und Halbmond. Entscheidungsjahr 1683. Graz, Wien, Köln 1982.

Baumann 1994.

Baumann, Reinhard: Landsknechte. Ihre Geschichte und Kultur vom späten Mittelalter bis zum Dreißigjährigen Krieg. München, 1994.

Bilkei-Turbuly 1989.

Bilke Irén–Turbuly Éva: Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyvének regesztái 1555–1711. I. rész. Zalaegerszeg, 1989.

Blau 1985.

Blau, Freidrich: Die Deutschen Landsknechte. Kettwig, 1985.

- Bog* 1971. *Bog, Ingomar*: Türkenkrieg und Agrarwirtschaft. Einführung in die Probleme der Heeresversorgung und der Kriegsfinanzierung vor allem in Österreich unter der Enns und seinen Grenzlandschaften im 16. und 17. Jahrhundert. In.: Die wirtschaftlichen Auswirkung der Türkenkriege. Vorträge des 1. Internationalen Grazer Symposions zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Südosteuropas. Hrsg. Othmar Pickl. Graz, 1971. 13–26. o.
- Burschel* 1994. *Burschel, Peter*: Söldner im Nordwestdeutschland des 16. und 17. Jahrhunderts. Sozialgeschichtliche Studien. Göttingen, 1994.
- Czigány* 2004. *Czigány István*: Reform vagy kudarc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe. 1600–1700. Budapest, 2004.
- Delbrück* 1920. *Delbrück, Hans*: Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte. Viertel Teil. Neuzeit. Berlin, 1920.
- Dilich* 1689 *Dilich, Wilhelm*: Kriegsschule. I. Frankfurt am Main 1689. Hasonmás kiadás: Magstadt, 1967.
- Edelmayer* 2002. *Edelmayer, Friedrich*: Söldner und Pensionäre. Das Netzwerk Philipps II. im Heiligen Römischen Reich. München, 2002.
- Frauenholz* 1937. *Frauenholz, Eugen*: Entwicklungsgeschichte des deutschen Heerwesens. II.: Das Heerwesen in der Zeit des freien Söldnerturns. 2. Teil: Das Heerwesen des Reichs in der Landsknechtzeit. München, 1937.
- Fronsperger* 1573. *Fronsperger, Leonhart*: Kriegßbuch III. Theil. Frankfurt am Main 1573.
- Fuchs* 1972. *Fuchs, Theodor*: Geschichte des europäischen Kriegswesens. I. Band. Wien 1972.
- Funcken* 2001. *Funcken, Liliane und Fred*: Historische Waffen und Rüstungen. Ritter und Landsknechte vom 8. bis 16. Jahrhundert. Mittelalter und Renaissance. Niederhausen 2001.
- Geöcze* 1894 *Geöcze István*: Hadi tanácskozások az 1577-ik évben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1894. 502–537., 647–673. o.
- Heischmann* 1925. *Heischmann, Eugen*: Die Anfänge des Stehenden Heeres in Österreich. Wien, 1925.
- Hummelberger* 1963 *Hummelberger, Walter*: Der dreissigjährige Krieg und die Entstehung des kaiserlichen Heeres. In: Unser Heer. 300 Jahre österreichisches Soldatentum in Krieg und Fried. Wien, München, Zürich, 1963. 7–49. o.
- Janko* 1871. *Janko, Wilhelm*: Lazarus Freiherr von Schwendi oberster Feldhauptmann und Rath Kaiser Maximilian's II. Wien, 1871.
- Jász* 1974 *Jász Dezső*: Hugenották. Budapest, 1974.
- Jähns* 1880. *Jähns, Max*: Handbuch einer Geschichte des Kriegswesens von der Urzeit bis zur Renaissance. II. Leipzig, 1880.
- Kelenik* 1990. *Kelenik József*: A hadügyi forradalom és hatása Magyarországon a tizenöt éves háború időszakában. Tények és megjegyzések a császári-királyi sereg valós katonai értékéről. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1990/3. 85–95. o.

- Kelenik* 1991. *Kelenik József*: A kézi lőfegyverek jelentőség a hadügyi forradalom kibontakozásában. A császári-királyi hadsereg fegyverzetének jellege Magyarországon a tizenöt éves háború éveiben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1991/3. 80–122. o.
- Kelenik* 2003. *Kelenik József*: A mezőkeresztesi csata (1596. október 26.). In: *Fegyvert és vitézt... A magyar hadtörténet nagy csatái*. Szerk. *Hermann Róbert*. Budapest, 2003. 111–130. o.
- Kelenik* 2005. *Kelenik József*: Egy végvidék születése. A Kanizsa ellen vetett végek kialakulásának története 1600–1601. In: *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére*. Szerk. *Hausner Gábor*. Budapest, 2005. 311–357. o.
- Koller* 1990. *Koller, Leopold*: Studien zur Reichskriegsverfassung des Heiligen Römischen Reiches in der Neuzeit. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien. Wien, 1990.
- Krüger* 1996. *Krüger, Kersten*: Kreigsfinanzen und Reichsrecht im 16. und 17. Jahrhundert. In: *Bernhard R. Kroener/Ralf Pröve* (Hg.): *Krieg und Freiden. Militar und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*. Paderborn, 1996. 47–59. o.
- Lünig* 1723. *Lünig, Johann Christian*: *Corpus jvris militaris Des Heil. Röm. Reichs...* Leipzig, 1723.
- Meynert* 1854. *Meynert, Hermann*: *Geschichte der K. K. österreichischen Armee. Ihrer Heranbildung und Organisation, so wie ihrer Scjcksale, Thaten und Feldzüge von der fūhesten bis auf die neuere Zeit. Geschichte des Kriegswesens und der Heeresverfassung in der Österreichischen Monarchie zur Zeit Kaiser Maximilian's I. und bis zum dreissigjährigen Kreige*. Wien, 1854.
- Meynert* 1868. *Meynert, Hermann*: *Geschichte des Kriegswesens und der Heerverfassungen in Europa*. II. Wien, 1868.
- Möller* 1976. *Möller, Hans-Michael*: *Das Regiment der Landsknechte. Untersuchungen zu Verfassung, Recht und Selbstverständnis in deutschen Söldnerheeren des 16. Jahrhunderts*. Frankfurter historische Abhandlungen 12. Wiesbaden, 1976.
- Müller* 1901. *Müller, Johannes*: *Der Anteil der schwäbischen Kreistruppen an dem Türkenkrieg Kaiser Rudolf II. von 1595 bis 1597*. *Zeitschrift des Historischen Vereins für Schwaben und Neuburg*, Achtundzwanzigster Jahrgang. 1901. 155–262. o.
- Müller* 1938. *Müller, Johannes*: *Zacharias Geizkofler 1560–1607. Des Heiligen Römischen Reiches Pfennigmeister und Obrister Proviandmeister im Königreich Ungarn*. Veröffentlichung des Wiener Hofkammerarchivs Bd. 3. Wien, 1938.
- Nagy* 1985. *Nagy László*: „Megint fölszánt magyar világ van...” Társadalom és hadsereg a XVII. század első felének Habsburg-ellenes küzdelmeiben. Budapest, 1985.
- NDB *Neue Deutsche Biographie*. Auf Veranlassung Seiner Majestät des Königs von Bayern. Herausgegeben durch die Historische Commission bei der Königl. Akademie der Wissenschaften. Duncker und Humblot. Berlin, 1990.

- Ortelius* 1602. *Ortelius Augustinus, Hyeronimus*: Chronologia oder Historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Belagerungen in Ungarn auch in Siebenburgen von 1395. Nürnberg, 1602. Reprint: Pytheas Kiadó 2002.
- Pálffy* 1995. *Pálffy Géza*: Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században. Győr, 1995.
- Pálffy* 1997. *Pálffy Géza*: A pápai vár felszabadításának négyszáz éves emlékezete 1597–1997. Szerk. *Hermann István*. Pápa, 1997.
- Pálffy* 1997a. *Pálffy Géza*: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitányhelyettesek Magyarországon a 16–17. században. *Történelmi Szemle*, 1997/2. 257–288. o.
- Pálffy* 1998. *Pálffy Géza–Perger, Richard*: A magyarországi török háborúk résztvevőinek síremléke Bécsben (16–17. század). *Fons*, 1998/2. 207–265. o.
- Pálffy* 1999. *Pálffy Géza*: A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526–1598. Budapest, 1999.
- Parker* 1990. *Geoffry Parker*: Die militärische Revolution. Die Kriegskunst und der Aufstieg des Westens 1500–1800. Cambridge University Press, 1990.
- Redlich* 1964. *Redlich, Fritz*: The german military enterpreiser and his work force. A study in european economic and social history. Wiesbaden, 1964.
- Rüstow* 1864 *Rüstow Wilhelm*: Geschichte der Infanterie. I. Band. Nordhausen 1864.
- Sahin-Tóth* 2004. *Sahin-Tóth Péter*: Lotaringia és a tizenöt éves háború. *Századok*, 2004/5. 1149–1188. o.
- Sahin-Tóth* 2004a. *Sahin-Tóth Péter*: Egy lotaringiai nemes a „hosszú török háborúban”: Georges Bayer de Boppard. In: Válogatott a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére. Monumenta Historica Budapestiensia XIV. Szerk. *Erdei Gyöngyi–Nagy Balázs*. Budapest, 2004. 297–304. o.
- Szekfü* 1928. *Hóman Bálint–Szekfü Gyula*: Magyar történet. (A tizenhatodik század) IV. kötet, Budapest. 1928.
- Thallóczy*, 1896 *Thallóczy Lajos*: Gabelmann Miklós császári hadi történetíró emlékezete. Történelmi Tár, 1896. 577–645. o.
- Tóth P.* 1989. *Tóth Péter*: Vas vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái I. 1595–1600. Vas megyei levéltári füzetek 2. Szombathely, 1988.
- Tóth P.* 1992. *Tóth Péter*: Vas vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1601–1620, 1631–1641. Vas megyei levéltári füzetek 5. Szombathely, 1992.
- Tóth* 2000. *Tóth Sándor László*: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Szeged, 2000.
- Turbuly* 2002. *Turbuly Éva*: Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1595–1608. II. rész. Sopron, 2002.

- Waidmayr* 2003. *Waidmayr, Ulrike*: Das Söldnerwesen in der frühen Neuzeit. Diplomarbeit zur Erlangen des Magistergrades der Philosophie aus der Studienrichtung Geschichte und Sozialkunde eingereicht an der Geistes- und Kulturwissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien. Wien, 2003.
- Winkelbauer* 2003. *Winkelbauer, Thomas*: Österreichische Geschichte 1522–1699. Ständefreiheit und Fürstenmacht. Teil 1. Wien, 2003.
- Wrede* 1898. *Wrede, Alphons von*: Geschichte der K. und K. Wehrmacht. III. Band Wien, 1898.

Zoltán Péter Bagi

WESTERN MERCENARY CAVALRY TROOPS IN THE IMPERIAL ARMY DURING THE FIFTEEN YEARS' WAR – THEIR STRUCTURE AND ITS CHANGES

Summary

In the study, the author treats two issues that, notwithstanding their significance, have not been dealt with in detail by military historians. First, he introduces the ways that the Court Council of War hired mercenary cavalry troops at the turn of the 16th and 17th centuries to serve in the Imperial Army. In the case of German cavalry and some German mounted rifles, it was the *Reiterbestallung* attached to the decisions of the 1570 Diet of Regensburg that served as a standard of employment, and it also formed the basis for the “short *Bestallung*” or *Bestallungsbrief* that was consulted when taking other troops into service. These documents provided the guidelines for the structure of each unit. It is, however, rather difficult to discover a general concept in this aspect, since there are considerable differences even within certain arms of service. The Court Council of War hired, discharged or, if necessary, kept troops under arms through long series of private bargaining. Personal prestige, aptitude and the ability to enforce interests were key factors during the negotiations. The amount of the income that an agent could get was determined by the number of cavalymen that he was allowed to arm or recruit and the structure of the unit that he was authorized to organise from them. The status the military entrepreneur was able to achieve for himself and his subordinates was also of crucial importance.

In relation to the above, the author points out that the court became aware of the abuses that stemmed from the enforcement of personal interests in the field of military affairs, detected the causes for overspending, and made an attempt to put an end to these defects in 1598, which can be considered as a turning point of the fifteen years' war. In the case of the cavalry, however, the efforts did not result in the launching of a general concept for recruitment and the rationalisation of expenses, which was due to the great variety of social and national recruitment customs that characterised the various arms of service. Certain military entrepreneurs were able to enforce their interests even after 1598.

Therefore, the establishment of a united imperial cavalry did not take place during the fifteen years' war, but the court did lay its foundations, even if that phase of the process was characterised by several second-best solutions and by seeking ways and means.

Zoltán Péter Bagi

L'ORGANISATION ET L'ÉVOLUTION DE LA CAVALERIE MERCENAIRE OCCIDENTALE
AU SERVICE DE L'ARMÉE IMPÉRIALE DURANT LA GUERRE DE QUINZE ANS

Résumé

Dans cette étude, j'entreprendrai d'esquisser deux sujets jusqu'alors peu intéressants, mais d'autant plus importants pour l'historiographie. D'une part, je présenterai comment le Conseil de Guerre de la Cour recruta, au tournant des 16e et 17e siècles, les cavaliers mercenaires qui entrèrent au service de l'empereur : le *Reiterbestallung* attaché aux résolutions de la Diète de Regensburg de 1570 fut appliqué pour les cavaliers allemands et certaines troupes de carabiniers allemands de cavalerie, alors que le »bref *Bestallung*« ou *Bestallungsbrief* porta sur le recrutement d'autres troupes mercenaires. Ces documents définirent l'organisation de l'unité donnée. Je soulignerai qu'il est difficile de découvrir une conception cohérente dans ce domaine, puisque les différences sont extrêmement importantes même à l'intérieur des différents types d'unité. C'est à l'issue de toute une série de pourparlers personnels que le Conseil de Guerre de la Cour recruta, libéra ou, le cas échéant, garda ses troupes en armes. Le prestige de l'entrepreneur militaire, son aptitude et sa capacité de faire valoir ses intérêts eurent une importance primordiale lors de ces négociations. Le montant des revenus attribuables au mandataire dépendait du nombre autorisé des cavaliers à mettre à disposition ou à recruter et de la nature de leur unité organisationnelle. Pour l'entrepreneur militaire la nature des fonctions obtenues pour lui-même et ses subordonnés fut d'une importance décisive.

Le deuxième sujet que je traiterai est étroitement lié au premier: La cour prit conscience des abus dans l'armée – résultant notamment des ambitions de certaines personnes pour faire valoir leurs intérêts–, ainsi que des causes du dépassement du budget et elle tenta d'y remédier en 1598, année tournant de la guerre de quinze ans. Toutefois aucune conception cohérente relative à la cavalerie ne fut adoptée en matière de recrutement et de rationalisation des dépenses et ce, en raison des différences dans les habitudes sociales et ethniques concernant la levée de troupes. Certains entrepreneurs militaires firent valoir leurs intérêts après 1598 de la même manière qu'avant. Durant la guerre de quinze ans, la cavalerie impériale unie ne put donc pas être constituée. Néanmoins la cour en jeta les bases, même si ce processus fut jalonné de tâtonnements et de nombreuses solutions de fortune.

Zoltán Péter Bagi

DIE ORGANISATION UND DIE VERÄNDERUNGEN DER IM KAISERLICHEN HEER DIENENDEN
WESTLICHEN SÖLDNERKAVALLERIE ZUR ZEIT DES FÜNFZEHNJÄHRIGEN KRIEGES

Resümee

In der vorliegenden Studie zeige ich zwei Themen auf, die bisher für die Kriegsgeschichtsschreibung wenig interessant waren, aber denen eine umso größere Bedeutung zukommt. Einerseits stelle ich vor, in welcher Weise der Hofkriegsrat an der Wende des 16. und 17. Jahrhunderts die in den kaiserlichen Dienst getretenen Truppengattungen der Söldnerkavallerie angeworben hat: im Falle der deutschen Kavalleristen und einzelner deutscher Kavallerie-Füßliertuppen wurde die den Entscheidungen der Reichsversammlung von Regensburg im Jahre 1570 beigefügte *Reiterbestallung*, im Falle der Anwerbung der anderen Truppen die auf Grund dieser zusammengestellte „kurze *Bestallung*“ oder der *Bestallungsbrief* angewandt. Dieses ausgestellte Dokument bestimmte

die Organisation der gegebenen Einheit. Ich weise darauf hin, dass es jedoch auf diesem Gebiet ziemlich schwierig ist, eine einheitliche Konzeption zu finden, da auch innerhalb einer Truppengattung äußerst große Abweichungen zu beobachten sind. Der Hofkriegsrat nahm seine Truppen auf Grund zahlreicher persönlicher Abmachungen auf, rüstete sie ab, oder hielt sie – falls es notwendig war – unter Waffen. Bei diesen Unterhandlungen waren das persönliche Prestige, die Eignung und die Fähigkeit des Kriegsunternehmers, seine Interessen geltend zu machen, von entscheidender Bedeutung. Die Höhe der dem Auftragnehmer gewährten Einkünfte wurde nämlich einerseits dadurch bestimmt, für die Ausstellung oder Rekrutierung wie vieler Kavalleristen er eine Genehmigung erhielt, sowie in welche Organisationseinheiten er diese organisieren darf. Andererseits war es für den Kriegsunternehmer von entscheidender Bedeutung, welches Amt er für sich selbst und für die ihm zugeteilten Personen ergattern konnte.

In enger Verbindung mit dem Obigen beschäftige ich mich als zweites Thema damit, dass der Hof die in den Kriegsangelegenheiten zum Vorschein gekommenen und auch aus der individuellen Geltendmachung der Interessen resultierenden Missstände, sowie die Quellen des Mehraufwandes erkannt hatte und im Jahre 1598 – das als Wendepunkt des Fünfzehnjährigen Krieges angesehen werden kann – auch einen Versuch zur Abschaffung dieser unternahm. Im Falle der Kavallerie kam es jedoch auch so nicht zur Herausbildung einer einheitlichen Anwerbungs- und Kostenrationalisierungskonzeption, und zwar wegen der Unterschiede in den gesellschaftlichen und Nationalitäten-Gewohnheiten der Truppengattungen bezüglich der Soldatenstellung. Die Geltendmachung der Interessen einzelner Kriegsunternehmer war auch nach 1598 genauso, wie davor.

Zur Gründung der einheitlichen kaiserlichen Kavallerie konnte es also in der Zeit des Fünfzehnjährigen Krieges nicht kommen. Die Grundlagen wurden aber vom Hof geschaffen, auch wenn dieser Prozess teilweise vom Wegesuchen und zahlreichen Zwangslösungen gezeichnet war.

Золтан Петер Бази

ШТАТНО-ОРГАНИЗАЦИОННАЯ СТРУКТУРА ЗАПАДНОЙ НАЕМНОЙ КАВАЛЕРИИ, СЛУЖИВШЕЙ В КАЙЗЕРОВСКОЙ АРМИИ, И ЕЕ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ В ПЕРИОД ПЯТНАДЦАТИЛЕТНЕЙ ВОЙНЫ

Резюме

В своей статье автор ставит задачу рассмотреть две несколько менее интересные, однако не менее важные для военной историографии темы. Он останавливается, во-первых, на вопросе о том, каким образом на рубеже XVI – XVII веков Придворный Военный Совет воспринимал как род войск наемную военную кавалерию, стоявшую на службе у кайзера: в отношении немецких конников и отдельных немецких кавалерийских стрелковых частей к решениям имперского собрания, состоявшегося в Регенсбурге в 1570 году, прилагался Reiterbestallung (устав об определении на службу в кавалерию), в то время как составленный на основании этого „краткий Bestallung“ или „Bestallungsbrief“ (выписка для определения на службу) применялся для приема наемников на службу в остальные войска. Разработанные таким образом документы определяли организационно-штатную структуру данной воинской части (единицы). Следует заметить однако, что в этой области весьма нелегко найти одну единую концепцию, так как и внутри одного рода войск наблюдались чрезвычайно большие различия. Придворный Военный Совет принимал на службу в армию, демобилизовывал, или, если это было нужно, содержал под ружьем свои войска на основании целого ряда индивидуальных компромиссов. Личный престиж интенданта армии, его способности и умение отстаивать собственные интересы обладали решающей важностью на этих переговорах. Величина дохода уполномоченного интенданта определялась, во-первых, тем, какое количество конников он получит разрешение поставить под ружье или завер-

бовать, а также по каким штатно-организационным единицам он сможет их распределить. С другой стороны, решающую важность имело то, какое служебное положение сможет добиться интендант для самого себя и своих подчиненных.

В тесной взаимосвязи с этим в качестве второй темы в статье указывается на то, что кайзеровский двор опознал проблематичность, возникшую вследствие осуществления индивидуальных интересов в военном деле, и источники перерасходов, и в 1598 году, рассматриваемом как поворотный пункт в пятнадцатилетней войне, сделал попытку устранить их. Однако в отношении кавалерии не удалось разработать единую рациональную концепцию о приеме на службу и рационализации расходов из-за различий в общественных и национальных обычаях набора в армию. Осуществление интересов отдельных военных интендантов после 1598 года осталось таким же, как было и раньше.

Таким образом в период пятнадцатилетней войны не представилось возможности для формирования единой кайзеровской кавалерии, но двор заложил основу, хотя этот процесс характеризовался поисками пути и целой кучей вынужденных решений.